

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRK YE'DE ETL K P L Ç SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK DURUMU VE
SORUNLARI**

Fatma C HANG R

Orcid No: 0000-0001-5401-5257

Prof. Dr. Hasan VURAL

Orcid No: 0000-0003-2323-4806

Danışman

YÜKSEK LİSANS TEZ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

BURSA 2020

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRK YE'DE ETL K P L Ç SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK DURUMU VE
SORUNLARI**

Fatma C HANGİR

Orcid No: 0000-0001-5401-5257

Prof. Dr. Hasan VURAL

Orcid No: 0000-0003-2323-4806

Danışman

YÜKSEK LİSANS TEZ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

BURSA 2020

TEZ ONAYI

Fatma CİHANGİR tarafından hazırlanan "TÜRKİYE'DE ETLİK PİLİÇ SEKTÖRÜ' NÜN EKONOMİK DURUMU VE SORUNLARI" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Dr. Hasan Vural

Başkan : Prof. Dr. Hasan Vural
0000-0003-2323-4806
Bursa Uludağ Üniversitesi,
Ziraat Fakültesi,
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

İmza

Üye : Doç. Dr. Şule Turhan
0000-0001-9155-8170
Bursa Uludağ Üniversitesi,
Ziraat Fakültesi,
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

İmza

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Neslihan Dündar
0000-0003-2084-7076
Bursa Teknik Üniversitesi,
Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi,
Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı

İmza

Yukarıdaki sonucu onaylarım

Prof. Dr. Hüseyin Akşel EREN
Enstitü Müdürü

.....

B L MSEL ET K B LD R M SAYFASI

U.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladım bu tez çalışmamda;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, dilsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- çalışmalarımın eserlerinin yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünün bu Üniversite veya başka bir Üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığımı beyan ederim.

Fatma C HANG R

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
TÜRK YE'DE ETLİK PİLİÇ SEKTÖRÜNÜN
EKONOMİK DURUMU VE SORUNLARI

Fatma C HANGİR
Uluda Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Hasan VURAL

Yapılan bu çalışmada, Türkiye'de etlik piliç sektörünün günümüzdeki durumu ve gelişimini meydana çıkarmak, sektörün karşılaştığı sorunların belirlenmesi ve bu sorunlara çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır. Türkiye'de etlik piliç sektörü 1970'li yıllardan itibaren gelişme göstermeye başlamıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda etlik piliç sektörüne yapılan çeşitli yatırımların kapasitesi ve sayıları artmış ve dünya standartlarına ulaşmış durumdadır. Türkiye'de 2017 yılında kesilen tavuk sayısı ve tavuk eti üretimi 2005 yılına göre %128 oranında artış göstermiştir. Son 10 yılda kesilen tavuk sayısı ve tavuk eti üretiminde yıllar itibarıyla genel olarak artış görülmektedir. 2017 yılında 2,1 milyon ton tavuk eti üretimi ve 1.2 milyar adet kesilen tavuk sayısı ile Türkiye rekor seviyeye ulaşmıştır. Kişi başına tüketilen tavuk eti tüketimi Türkiye'de 2005 yılında 13,0 kg olurken 2017 yılında %65 artarak 21,4 kg'a yükselmiştir. Kişi başına hindi eti ve diğer kanatlı eti tüketiminin ise oldukça düşük olduğu görülmektedir. Üretim ve pazarlama yapısı incelendiğinde; Türkiye'de etlik piliç üretiminde yaygın olarak görülen entegre üretim yapısı görülmektedir. Broiler yetiştiriciliğinde üreticilerin neredeyse tamamı sözleşmeli üretim modeli (fason üretim) ile faaliyet göstermektedirler.

Sektöre yönelik desteklemeler incelendiğinde; desteklemelerin faiz indirimli yatırım ve işletme kredileri, IPARD, Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı ve ihracat iadelerinden oluştuğu görülmektedir. Sektördeki sıkıntıların ana kaynağı üretimdeki maliyet yüksekliği ve yemde ithalata bağımlılık gelmektedir. Damızlık materyal üretimi ve ara tırmaları yapmanın maliyetinin oldukça yüksek olması, hayvan hastalıkları, ihracatta yeni pazar ihtiyaçları ve sektörün ürünlerine yönelik bilgi kirliliği ile tüketim düşüklüğü diğer sorunlar arasındadır. Yem masraflarının etlik piliç üretim sektöründe en büyük orana sahip olması nedeniyle üzerinde durulması gereken ilk sorun yem maliyetidir. Etlik piliç yetiştiriciliğinde yem maliyetlerinin azalması sonucunda piliç eti üretimi sırasında oluşan masraflarda düşecektir. Bunun sonucunda piliç eti tüketimi artacaktır bununla beraber etlik piliç sektörü daha da önem kazanacaktır.

Anahtar kelimeler: Beyaz Et, Tavukçuluk, ihracat, Yem, Ekonomik Analiz
12 x + 79 sayfa ve CD.

ABSTRACT

Master Thesis

ECONOMIC SITUATION AND PROBLEMS OF BROILER SECTOR IN TURKEY

Fatma C HANG R

Uludag University
Institute of Science and Technology
Department of Agricultural Economics
Supervisor: Prof. Dr. Hasan VURAL

In this study, reveals the current state and development of the poultry sector in Turkey, to identify problems faced by the sector and to offer solutions to these problems. Turkey's poultry sector has begun to show improvement in the 1970s, especially in the 1990s, the number of investments for modernization and production capacity have increased and has reached world standards. In general, the past 10 years, the number of chicken and quantity of chicken meat production has increased. In 2017, Turkey has reached record level with 2.1 million tons of chicken meat production and 1.2 billion chickens quantity. Chicken meat consumption per capita has increased %65, from 13.0 kg in 2005 to 21,4 kg in 2017. It has been observed that Turkey and other poultry consumption per capita has been quite low. When the production and marketing structure is examined; in Turkey in general, it is commonly seen integrated production structure in poultry meat production. In broiler farming, almost all of the producers operate under contract production model (subcontracting). When the subsidies for the sector are examined; interest-bearing investment and business loans, IPARD, It is seen that it consists of Rural Development Investments Support Program and export returns. The main challenge in the sector is dependence on import and high cost of poultry feed. High cost of breeding material production and research, animal diseases, finding new market for exporting, misinformation in poultry product sector, low consumption and among other problems. Since feed costs have the largest share in broiler production sector, the first problem to be addressed is feed cost. As a result of the decrease in feed costs in broiler production, the related costs during the production will be reduced. Consequently broiler meat consumption will increase and the broiler sector will gain more importance.

Key Words: White Meat, Poultry, Imports, Export, Economic Analysis
12 x + 79 ps and CD.

TE EKKÜR

Ara tırma konusunun seçiminde bana yardımcı olan, çalı malarım da beni yönlendiren, tezin olu umunda eme i bulunan, çalı malarım süresince katkıları esirgemeyen de erli Hocam Sayın Prof. Dr. Hasan VURAL'a ve hayatımın her evresinde bana destek olan de erli Annem Sabiha C HANG R'e, Babam Mustafa C HANG R'e, Ablam Perihan C HANG R'e ve de erli aileme sonsuz te ekkürlerimi sunarım.

Fatma C HANG R

Bursa ../../ 2020

Ç İNDEK İLER

Sayfa

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TE EK KÜR.....	iii
Ç İNDEK İLER.....	iv
S İMGELER VE KISALTMALAR.....	vi
EK İLLER D İZ İN.....	vii
Ç İZELGELER D İZ İN.....	viii
1. G İR.....	1
2. KAYNAK ARA TIRMASI.....	7
3. MATERYAL ve YÖNTEM.....	12
4. BULGULAR.....	13
4.1. Etlik Piliç Sektörü.....	13
4.2. Etlik Piliç Üretimi.....	14
4.3. Etlik Piliç Üretiminin Beslenme için Önemi.....	16
4.3.1. Proteinlerin Önemi.....	16
4.3.2. Piliç Etinin Besin Madde içeriği.....	17
4.4. Dünya’da Etlik Piliç Sektörü.....	20
4.4.1. Dünya’da Etlik Piliç Üretimi.....	21
4.4.2. Dünya’da Etlik Piliç ihracatı.....	22
4.4.3. Dünya’da Etlik Piliç ithalatı.....	24
4.4.4. Dünya’da Etlik Piliç Tüketimi.....	25
4.5. Türkiye’de Etlik Piliç Sektörü.....	26
4.5.1. Türkiye’de Etlik Piliç Sektörünün Tarihçesi.....	26
4.5.2. Türkiye’de Etlik Piliç Talebi.....	27
4.5.3. Türkiye’de Etlik Piliç Üretimi.....	28
4.6. Türkiye’de Etlik Piliç Sektöründe Dış Ticaret.....	33
4.6.1. Türkiye Etlik Piliç ihracatı.....	33
4.6.2. Türkiye Etlik Piliç ithalatı.....	40
4.7. Türkiye’de Etlik Piliç Sektöründe ihracat ve Yeni Pazarlar.....	43
4.8. Türkiye’de Etlik Piliç Talebi.....	44
4.9. Türkiye’de Etlik Piliç Üretiminde Yeterlilik.....	47
4.10. Türkiye’de Etlik Piliç Üretim Sistemi ve İletme Durumu.....	48
4.11. Etlik Piliç Sektöründe Maliyetler.....	50
4.11.1. Etlik Piliç Sektöründe Yem Maliyeti.....	51
4.11.2. Etlik Piliç Sektöründe Yem Maliyeti ve Fiyat Değerlendirmesi.....	54
4.11.3. Etlik Piliç Girdi Pariteleri.....	56
4.12. Etlik Piliç Sektörünün Finansman Yapısı.....	56
4.13. Etlik Piliç Sektörünün Yatırım Mekanizasyon ve Modernizasyon Yapısı.....	57
4.14. Etlik Piliç Pazarlama Yapısı.....	58
4.15. Türkiye’de Kümes Hayvancılığı Politikası Uygulamaları.....	61
4.15.1. Piliç Etine Verilen Desteklemeler.....	61

4.15.2. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (KKYDP)	61
4.15.3. IPARD Destekleri	62
4.15.4. Hırcatı adesi Deste i	62
4.16. Örgütlenme Durumu	63
4. 17. Türkiye’de Etlik Piliç Sektörüne Yönelik Uygulanan Politikalar.....	63
4. 18. Türkiye’de Etlik Piliç Sektöründe Kar ıla ılan Sorunlar	67
4. 19. Etlik Piliç Yemi Üretiminin Sorunları ve Çözüm Önerileri.....	68
5. TARTI MA ve SONUÇ.....	73
KAYNAKLAR	75
ÖZGEÇM	79

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BESD-BİR	Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçıları Birliği Derneği
BRC	British Retail Consortium
D/B	Dahil de zleme zin Belgesi
EBK	Et ve Balık Kurumu
FAO	Gıda Tarım Örgütü
%	Yüzde Oranı
GATT	Gümrük Tarifeleri Ve Ticaret Genel Anlaşması
GDO	Genetik De ği tirme Organizmalar
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GT P	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
IFS	International Food Standard
HACCP	Hazard Analyses Critical Control Points-Kritik Kontrol Noktalarında Tehlike Analizi
ISO	Uluslararası Standartlar Örgütü
IPARD	Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı
IPC	International Poultry Council
KKDF	Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu
KKYDP	Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı
TCZB	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
TKK	Tarım Kredi Kooperatifleri
TOB	Tarım ve Orman Bakanlığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜKEBİR	Türkiye Kanatlı Hayvan Eti Üreticileri Birliği
TÜRK YEM-BİR	Türkiye Yem Sanayicileri Birliği
TZOB	Türkiye Ziraat Odaları Birliği
YUM-BİR	Yumurta Üreticileri Merkez Birliği
ITS	İlaç Takip Sistemi
GTHB	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

EK LLER D Z N

Sayfa

ekil 4.1 Etlik Piliç Üretim ve Pazarlaması.....59

ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa

Çizelge 4.1 Ya a ba lı olarak günlük enerji ve protein gereksinimi	17
Çizelge 4.2 Piliç etinin besleyici de eri	18
Çizelge 4.3 Dünya etlik piliç üretim tablosu	21
Çizelge 4.4 Ükelere göre dünya etlik piliç üretim miktarı	22
Çizelge 4.5 Ükelere göre dünya etlik piliç ihracatı	23
Çizelge 4.6 Ükelere göre dünya etlik piliç ithalatı	25
Çizelge 4.7 Türkiye etlik piliç ve di er kümes hayvan sayıları	30
Çizelge 4.8 Türkiye etlik piliç üretimi	32
Çizelge 4.9 Türkiye' nin etlik piliç ihracat miktarı	37
Çizelge 4.10 Türkiye kanatlı etleri ihracat miktarı ve de erleri	38
Çizelge 4.11 Ükelere göre Türkiye etlik piliç ihracat miktarı	40
Çizelge 4.12 Türkiye etlik piliç ithalatı	41
Çizelge 4.13 Damızlık civciv ve yumurta ithalatı	43
Çizelge 4.14 Türkiye etlik piliç arzı ve kullanımı	45
Çizelge 4.15 Türkiye ki i ba na etlik piliç tüketimi	46
Çizelge 4.16 Etlik piliç sektöründeki i letme ve kümes sayıları	49
Çizelge 4.17 Broiler, civciv ve etlik piliçlerde maliyet hesabı	51
Çizelge 4.18 Yıllara göre mısır ve soya verileri	53
Çizelge 4.19 Yıllara göre ortalama etlik piliç yem fiyatları	54
Çizelge 4.20 Yıllar itibariyle ortalama etlik piliç üretici ve tüketici fiyatları	55
Çizelge 4.21 Etlik piliç yem paritesi	56

1.G R

Bireylerin sa lıklı bir ya am sürmelerinin yolu, sa lıklı ve düzenli beslenmesiyle gerçekleşir. Fiziksel olarak doyumla birlikte beslenme; insanların besin maddelerini dengeli ve sa lıklı tüketilmesi ile mümkündür. Hayvansal üretim sektörleri içinde yer alan tavukçuluk, protein içeri i bakımından hayvansal protein ihtiyacının kar ılanmasında, çok önemli bir yer te kil etmektedir (Akbaş ve ark.1999).

Ki i ba ına 20-25 g/ gün olan protein tüketiminin 35- 40g/gün düzeyine çıkartılması dengeli beslenme açısından gerekmektedir (Türko lu 1998). Protein alımının dengeli ve sa lıklı beslenmenin içinde yer alan önemli bir kısmının (en az %40) hayvansal kaynaklı olması gerçe i geçerlili ini hala günümüzde sürdürmektedir (Aksoy 1984; Aksoy 1988). Büyüme, geli me, zihinsel ve bedensel fonksiyonların sürdürülebilmesi, yeterli ve dengeli beslenme ile kısacası sa lıklı ya amla yakından ilgilidir. Hayvansal ve bitkisel kaynaklardan alınan sa lıklı ve dengeli beslenme için ihtiyaç duyulan enerji, protein, vitamin ve mineraller ile alınmaktadır. Fakat et, süt, yumurta gibi hayvansal kaynaklar bitkisel kaynaklara göre ilgili besin maddelerini daha bol, dengeli ve daha fazla içermelerinden dolayı, ilk sırada yer almaktadır (Özkan 1986).

Hayvansal ürünler, insanların dengeli ve yeterli beslenmesinde önemli bir yere sahiptir. Sa lıklı ve dengeli beslenmek için vücudun ihtiyacı olan protein, ya , kalori ve karbonhidratların dengeli bir ekilde tüketilmesi ve bu tüketilen protein miktarının %40'ının hayvansal ürün kaynaklı olması gerekmektedir. Fakat ülkemizde ki i ba ına tüketilen proteinin sadece %29'u hayvansal kaynaklı ürünlerden sa lanmaktadır (Gündüz ve ark. 2006).

Pi irilmesi ve sindirimi oldukça kolay bir besin kayna ı olan piliç etinin hazırlanmasında pratik ve kolaydır. Piliç eti; kalp rahatsızlı ı, kolesterolü ve vasküler problemleri olanlar için en ideal et ürünüdür (E idir ve Pirim 2013).

nsano lunun protein ihtiyacının kar ılanması için de i ik yiyecek maddeleri kullanmasında mümkündür. Bunlar arasında yer alan baklagiller, hububat, yumurta ve süt mamülleri kırmızı et, beyaz et (tavuk eti) sayabiliriz. Bu konuda önemli bir yere

sahip olan hayvansal gıda kaynağı olan et, dünyanın her yerinde geçmişten günümüze insan beslenmesinde ve sağlıklı ve değerli bir hayvansal protein kaynağı olarak yerini korumakta, gelecekte de bu özelliğini koruması kaçınılmaz olan değerli bir gıda maddesi gibi görünmektedir (Uluocak ve ark.1996).

Tavuk, yediği yemi çok kısa sürede ete ve yumurtaya dönüşürebilmektedir. Etlik Piliç yetiştiriciliğinde 1 kg canlı ağırlığına 1.8 kg yemle ulaşırken, sıvı eti üretiminde 8 kg yem, domuz eti üretiminde ise 4 kg yeme ihtiyaç vardır. Türler arasında yemden yararlanmada görülen bu farklılığın tavukçuluk yararına giderek artacağı açıktır (Akbaş ve ark 1999).

Tüm dünyada balık eti olmak üzere kanatlı etleri üretimi ve tüketimi son yıllarda hızlı bir artış göstermiştir. Balık kalp ve damar hastalıkları, obezite gibi beslenmeye dayalı hastalıkların dünya genelinde yayılması ve bunun sonucunda ilgili çevrelerin tüketicinin günlük beslenme alışkanlıklarında beyaz ete öncelik vermesi konusundaki uyarıları ve beyaz et fiyatlarının kırmızı ete göre daha uygun olması beyaz et tüketiminin çok büyük bir hızla artmasını sağlamıştır (Civaner 2007).

Tavuk eti ve yumurtasının üretiminin çok kısa bir sürede gerçekleştirilebilmesi, besin maddelerinin çok yüksek olması, bu sektörde yemin en iyi şekilde değerlendirilmesi ve ürünlerin ekonomik maliyet ile üretilebilme imkanları sağlamaktadır. Bu faktörlerden dolayı etlik piliç sektörü hayvansal üretimin artırılması ve geliştirilmesi açısından önemli bir yere sahiptir (Bayaner 1999).

Türkiye’de etlik piliç sektörünün genişliği istihdamı oluşturması ve en iyi şekilde örgütlenmiş gıda alt sektörlerinden biri olması ve bu sektör içinde AB ile rekabete girebilecek birkaç alt sektörden biri olarak belirlenmesi; etlik piliç sektörünün Türkiye için önemini ve değerini ortaya çıkarmaktadır (Keskin ve Demirbağ 2012). Özellikle son 20 yılda etlik piliç sektörü çok hızlı gelişme göstermiştir. Günümüzde Türkiye’de piliç eti işletmelerinin büyük bir çoğunluğu modern ve entegre işletme tesislerine sahiptir. Bu faaliyet gösteren işletmelerin yaklaşık %80’i modern teknoloji kullanmaktadır (Anonim 2007).

Etlik piliç sektöründe ülkemiz önemli bir üretici, tüketici ve ihracatçı durumundadır. Aynı zamanda etlik piliç sektörü kırmızı et üretimini destekleyen ve onun bir tamamlayıcısı durumunda olan, uzman üretim, i leme ve pazarlama mekanizması, yarattı ı i istihdam, modern entegre tesis yatırımları dı ticarete sahip oldu u yüksek pay, güvenli ürün arzı ile Türkiye için önemli bir sektör konumundadır. 2017 yılı verilerine göre kanatlı hayvan sektörünün yıllık cirosu yaklaşık 6 milyar doları a maktadır. Gıda ve tarım alanında hızlı geli en sektörlerden biri olan etlik piliç sektörü zaman içerisinde güçlü sektörlerden biri durumuna gelmi tir. Bu sektör bünyesinde 600 bin ki iye istihdam sa lamakla beraber; hem sektörde hem de sektöre gerekli olan ham madde, ambalaj, yem ve benzeri yardımcı sektörlerde istihdam edildi i belirtilmektedir. Kanatlı hayvan üreticisi çiftçi, sektörle ba lantılı esnaf, nakliye, yem, yan sanayi, ilaç, pazarlama dahil sektörden elde edilen kazançla hayatını devam ettiren ki i sayısı ülkemizde yaklaşık 2,4 milyon civarındadır (Koca 2017).

Tüketicilerin pek ço unda; ülkemizdeki gelir düzeyinin artmasıyla beraber sa lıklı ve dengeli beslenme uuru da geli mi tir. Piliç eti fiyatlarının kırmızı ete kıyasla çok daha ucuz olması protein de erinin yüksek, az ya lı, vitamin ve mineraller açısından zengin olması, hazırlanmasının pratik, çok çe itli yemeklerde kullanılabilmesi gibi nedenlerle piliç eti tüketimi her geçen gün artmaktadır. Ülkemizde kırmızı et üretiminin çe itli krizler ve maliyette kaynaklanan sıkıntılar nedeniyle gerilemesi sonucunda meydana gelen hayvansal protein açığı etlik piliç üretiminin artırılması ve desteklenmesi ile dengelenmeye çalı ılmı tir (Hekimo lu ve Altında er 2009).

1989-1998 yılları arasında ülkemizde 2,125 adet devlet te vi i verilmi olup; bunun %94.4'nün (2006 adet) hayvancılı a verildi i ve %18.89'unun tavukçuluk alt sektörüne ait oldu u kayıtlara alınmı tir (Kenano lu ve ark. 1999).

Türkiye'de kesilen tavuk sayısı 1961'de 52 milyon, 1990'da 260 milyon ve 1998 yılında 483 milyon adettir. 1998 yılı itibarıyla piliç eti üretimimiz 580 bin ton seviyesine yükselmi tir (Akba y ve ark. 1999).

1990 yılına gelindi inde Türkiye'de etlik piliç üretimi büyük bir geli me göstermi tir.

Piliç eti üretimi 1999 yılında yaklaşık 580,000 tona, toplamda beyaz et üretimi ise 680,000 tona yükselmiştir. Türkiye’de kişi başına düşen etlik piliç tüketiminin miktarında yükselmeler kaydedilmiş olup; bu değerler 1990 yılında 3.85 kg iken, 1999 yılında 10.13 kg’a, 2002 yılında da 10.25 kg’a ulaşmıştır (Sengor 2002). 2010 yılında 18,8 kg iken, 2012 yılında bu değer 19,9 kg’a ulaşmış, 2014 yılında 20,5 kg iken 2015 yılında 21,2 kg olmuş, 2016 yılında 20,8 kg’a düşmüştür. 2017 yılında ise kişi başı etlik piliç tüketimi 22,7 kg’a yükselmiştir.

Türkiye’de etlik piliç sektörünün gıda sektörü içinde AB ile rekabete girebilecek birkaç alt sektörden biri haline gelmesi; sektörün genişliği istihdamı oluşturmaması ve en iyi örgütlenmiş gıda alt sektörlerinden biri olması etlik piliç sektörünün Türkiye için öneminin çok büyük olduğunu ortaya koymaktadır (Hekimoğlu ve Altınok 2009).

Bu çalışmada temel olarak Türkiye’ nin etlik piliç sektörünün mevcut durumu, gelişiminin ortaya konması ve son 20 yılda ortaya çıkan gelişmeleri incelemek amaçlanmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın ikincil amaçları; etlik piliç sektörüne ilişkin politikaları incelemek, etlik piliç sektöründeki sorunları tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmaktır.

2. KURAMSAL TEMELLER ve KAYNAK ÖZETLER

Bayaner (1999), 'Çorum linde Yumurta Tavukçulu unun Ekonomik Analizi' adlı çalı masında; tavuk yumurtası ve tavuk etinin yüksek oranda besleyici de er içermesi, tavuk üretiminin kısa bir sürede gerçekte tirilebilmesi, yemden en iyi ekilde yararlanılabilen bir hayvancılık sektörü olması, üretilme ve tüketmesi bakımından tavuk ürünlerinin dü ük maliyet ile üretilebilmesi nedenleriyle tavukçuluk hayvansal üretiminin arttırılması ve geli tirilebilmesi açısından ayrı bir önemli yere sahip oldu unu ifade etmi tir.

Schönfeldt ve ark. (2013), 'Hayvansal Kaynaklı Gıdaların nsan Sa lı ındaki ve Beslenmesindeki Önemi' adlı ara tırmalarında; insanların büyüme ve geli mesinde önemli bir besin maddesi olarak etin önemli bir rolü oldu unu, yüksek kaliteli, kolay sindirilebilir protein içermesi etin en önemli özelli i oldu unu yazmı lar, bununla birlikte çinko, demir, B12 vitamini gibi önemli mikro besin ö elerini içerd i için yeterli ve dengeli bir beslenmede etin yeterli miktarda tüketilmesi gerekti ini belirtmi lerdir.

Lacy (1990), 'Etlik Piliçlerin Yönetimi' adlı çalı masında; ABD'de, broiler endüstrisindeki geli melere ek olarak i letme büyüklükleri kapasitesinin arttırılarak 150,000-300,000 adet/devre' lik i letme kapasitelerine do ru bir meyil içerisine girilmi olduklarını, aynı zamanda özellikle maliyetler açısından büyük kapasiteli sektörlerin birçok avantajının oldu unu ifade etmi tir.

Kelley (1994), 'Tarımsal Taahhütlerin Taraflar Arasında Belirtilmesi' adlı çalı masında; 1990 yılı kaynak verilerine göre ABD' de sözleşmeli tarım uygulamasının, gıda ve yemlik danelerde %7, domuz yeti tiricili inde %18 ve pamukta %12 iken, broiler yeti tiricili inde %90'dan fazla oldu u, sebze i lemede ise %80'e ula mı oldu unu belirtmi tir.

E idir ve Pirim (2013), 'Kanatlı Hayvancılık Sektör Raporu' adlı çalı malarında; dünyada en çok beyaz et üreticisi 20 ülke olarak, ABD, Brezilya, Çin, Meksika,

Hindistan, Rusya, Brezilya, Endonezya, İngiltere, Japonya, Arjantin, İspanya, Tayland, Kanada, Türkiye, Güney Afrika, Melezya, Polonya, Avustralya ve Peru oldu. Dünyada en çok üretilen beyaz etlerin sırasıyla piliç, hindi, ördek, kaz, bıldırcın ve devekuşu etlerinden oluştuğunu belirtmişlerdir. Çin ördek üretiminde, ABD ise etlik piliç ve hindi üretiminde lider konumda iken, genel olarak kanatlı eti üretiminin en fazla olduğu ülkeler ABD, Brezilya ve Çin olduğu vurgulanmıştır.

Kaskin ve Demirbağ (2012), 'Türkiye'de Kanatlı Eti Sektöründe Ortaya Çıkan Gelişmeler, Sorunlar ve Öneriler' adlı çalışmada; Türkiye'de etlik piliç sektörü, AB ile rekabete girebilecek gıda sektörleri içinde çok önemli bir konuma gelmiş olduğunu belirtmişlerdir. Sektör, en iyi şekilde örgütlenmiş olan gıda alt sektörlerinden biri konumuna gelmiş, geniş iş gücü istihdamı oluşturmuş olması nedeniyle etlik piliç sektörünün Türkiye için değerini ve önemini ortaya koymuştur.

Sengor (2002), 'Uluslararası Kanatlı Eti Üretimi, İstemesi ve Pazarlaması' adlı çalışmada; Türkiye'de etlik piliç üretiminde 1990 yılından sonra büyük bir gelişme ve ilerleme kaydedilmiş olduğunu, piliç eti üretimi 1999 yılında yaklaşık 580,000 tona, toplam beyaz et üretiminin ise 680,000 tona çıkmış olduğunu, kişi başına düşen ortalama tüketim miktarının 1990 yılında 3.85 kg iken 1999 yılında 10,13 kg'a, 2002 yılında da 10.25 kg'a çıkmış olduğunu açıklamıştır.

Hekimoğlu ve Altındemir (2009), 'Kanatlı Hayvan Eti Sektör Raporu Sorunları ve Çözüm Önerileri' adlı çalışmada; Türkiye'deki gelir düzeyinin ve eğitim seviyesinin artmasıyla doğrudan orantılı olarak sağlıklı ve dengeli beslenme bilincinin tüketicilerin pek çoğunda geliştiğini; piliç etinin protein değerinin yüksek, mineral ve vitaminler yönünden zengin ve az yağlı olması, fiyatlarının kırmızı ete kıyasla çok daha ekonomik olması, çeşitli yemek alternatifinde kullanılabilmesi, hazırlanmasının pratik gibi nedenlerle piliç eti tüketiminin arttığını, Türkiye'de kırmızı et üretiminin çeşitli krizler ve maliyet sorunları nedeniyle gerilemesi sonucu meydana çıkan hayvansal protein açığı etlik piliç ve hindi eti üretiminin artırılması ile kapatılmaya çalışıldığını ifade etmişlerdir.

Türko lu (1995), ‘Türkiye Tavukçulu unun Durumu’ adlı çalı masında; 1 kg et protein üretimi için etlik piliç üretiminde 21.5 kg, domuz üreticili inde 69 kg, sı ır üretiminde ortalama 100 kg, hindi üreticili inde 22.2 kg yeme ihtiyaç oldu unu belirtmi tir. 1 kg yumurta protein üretimi için ise 20 kg yem gerekmekte olup, verilen bu de erlerin hayvansal ürün tüketiminin esas nedeni olan hayvansal protein alımının artırılabilmesi bakımından etlik piliç yeti tiricili inin çok büyük avantajlar gösterdi ini vurgulamı tır.

Olhan 1999’de ‘Türkiye’de Tavukçuluk ve Sözle meli Üretim’ adlı çalı masında; Etlik piliç üretimdeki esas alınan politika te vik desteklerinin, sektörün geli mesi için çalı malarda bulunulması ve özel sektörün güçlenmesi geli mesi için imkanlar sa lamak gerekti ini ifade etmi tir. Sözle meli piliç üretim modeli uygulanmaya girdi i yıldan itibaren sistem politikası süratle yayıldı ve bugünkü modern geli mi pazarlama organizasyonları ve kesimhaneler kurulmu , üretimin önemli girdileriyle, pazarlama araç ve gereçleri pazarlama a amaları üzerinde irketlerin olu turmu oldu u hakimiyet bu entegre modelde ba arının kısaca sırrı oldu unu belirtmi tir.

Çiçekgil ve Yazıcı (2016), ‘Türkiye’de Tavuk Yumurtası Mevcut Durumu ve Üretim Öngörüsü’ adlı çalı malarında; Türk ekonomisine büyük ölçüde katma de er sa layan ve aynı zamanda dünya’da ve ülkemizde hızlı bir ekilde geli me gösteren sektörlerden biri olan etlik piliç sektörü, ülkemizde küçük aile i letmecili i biçiminde 1970’li yıllarda ba lamı , 1980’li yıllarda ise yerini sözle meli üretim modeline bırakarak geli imini devam ettirmi , sektöre yapılan güçlü yatırımlarla etlik piliç yeti tiricili i 1990’lı yıllarda dünya standartlarını yakalanmı ve her yıl üretimini daha istikrarlı bir ekilde arttırarak bugünkü halini almı tır.

Çobano lu ve ark. (2002), ‘Aydın linde Etlik Piliç letmelerinin Ekonomik Analizi ve Pazarlama Durumu’ adlı yaptıkları çalı malarında; Türkiye etlik piliç yeti tiricili inde %80-90 oranında uygulandı ı görülen sözle meli üretim modelinin, var olan rekabetçi piyasa ortamında geçerli olan ve tavsiye edilebilecek bir üretim sistemi oldu unu belirtmi ler, küçük ve orta ölçekli firmaların serbest ko ullarda faaliyette bulunmalarının gerçekten zor bir durum oldu unu ifade etmi ler, fakat sözle meli üretim sistemi karar alma sürecinde, etlik piliç i letmelerinin daha az etkili oldukları

tesbit edilmi oldu unu, karar alma sürecinde dengenin sa lanabilmesi ve serbest piyasa ko ullarında en isabetli kararların verilebilmesi için, üreticilerin birle erek kendi aralarında üretici birlikleri ya da kooperatifler olu turmalarının yararlı bir durum olaca mını belirtmi lerdir.

Tunalio lu (2015), 'Türk Tarım Politikası Avrupa Birli i Ortak Tarım Politikasına Uyumu' adlı çalı masında; Türkiye'de hayvansal gıdalardan alınan protein aç ının gittikçe büyümesi, kırmızı et fiyatlarındaki sürekli artı ların ve bireysel gelirlerin enflasyon nedeniyle sürekli dü mesi, meydana çıkan bu aç ının kapatılmasında da ekonomik, sa lıklı ve ucuz bir protin kayna ı olan tavuk ürünleri tüketiminin arttırılmasını zorunlu hale getirdi ini açıklamı tır. Ülkemizde etlik piliç sat ının büyük bir kısmını bütün halinde ki etlik piliç (%75), geri kalan kısmını ise parça halindeki etlik piliç (%25) olu turdu unu , etlik piliç sat ının parça halindeki kısmının %73'ü but-gö üs, ta lık %11'i, boyun kısmı %6' sı, %6' sı kanat ve %4' ü flato ekinde sat ı a sunulmakta oldu undan bahsetmi tir.

Çiçekgil ve Uzun (2016), 'Türkiye' de Tavuk Eti ve Hracat Projeksiyonu' adlı çalı malarında; Türkiye'de etlik piliç ithalatı, 2005 yılına göre 2015 yılında yakla ık 5.5 kat artarak rekor seviyesine ula tı ndan bahsetmi ler, Türkiye'nin böylece etlik piliç ithalat miktarı 2015 yılında 797 ton seviyesine ula mı oldu unu saptamı lardır.

Çiçekgil (2017), 'Kümes Hayvancılı ı Ürün Raporu' adlı çalı masında; Ülkemizde toplam kesilen etlik piliç sayısı 2004 yılında yılda 505 milyon adet iken, 2005 yılında 532 milyon adet ile %5,2' lik bir artı yakalamı tır. Yıllar itibariyle kesilen etlik piliç sayısında genel olarak artı görölmektedir, fakat 2006 yılında 2005 yılına göre %7,8'lik bir dü ü kaydedilmektedir. Ülkemizde bu dü ü ün sebebi ise Ekim 2005 ve Aralık 2006 yılları arasında kaydedilen ku gri vakalarının ortaya çıkması olmu tur. 2013 yılına gelindi inde 2004 yılına göre kesilen etlik piliç sayısı yakla ık 2 kat artı göstererek, 1 milyon adedi geçmi tir. 2009 yılında ülkemizde piliç eti üretiminde bir önceki yıla göre en büyük artı (%19,4) bu tarihte ya anmı tır. Irak daha önceleri Brezilya'dan etlik piliç ithalatı yaparken, 2008 yılı ortalarından itibaren Türkiye'den ithalat yapmaya ba laması, 2009 yılındaki piliç eti üretiminde artı ın en büyük

sebebidir. Ülkemizdeki iç pazardaki kırmızı et üretim miktarındaki eksiklikleri telafi edilmesi amacıyla da üretim de artı lar ya anmı tır. Toplam etlik piliç üretimi 2004 yılında 867 bin ton iken, e itim düzeyinin yükselmesine ve nüfus artı na ba lı olarak 2013 yılında yakla ık 2 kat artı la 1,76 milyon ton seviyesini yükselme oldu u açıklanmı tır.

Akbay ve ark. (2000), 'Türkiye Tavukçulu unda Geli meler ve Hedefler' adlı çalı malarında; Ülkemizde ilk defa 1956 tarihinde ülke hayvancılı na önemli katkılarda bulunmu olan Yem Sanayi Türk A. . kurulmu oldu unu o günlerden günümüze gelen geli melerin oldukça önemli seviyede olmasına ra men, etlik piliç yemi üretimdeki geli melerin maalesef istenilen düzeye gelememi olmasından bahsetmi lerdir.

Yine Akbay ve ark. (2000), 'Türkiye Tavukçulu unda Geli meler ve Hedefler' adlı çalı malarında; Ekonomik ölçülerde etlik piliç üretimi ancak besin maddeleri bakımından dengelenmi karma yemlerin rasyon hazırlanarak tüketilmesi ile mümkün olaca ından bahsetmi ler ve etlik piliç i letme gider maliyetinin % 70-80 gibi önemli bir kısmını yem masrafları olu turdu unu ve Türkiye'de etlik piliç yeti tiricili inde yem, piliç eti üretiminin önemli sorunu haline geldi ini ifade etmi lerdir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu tez çalışmasında kullanılan verilerde; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Gıda Tarım Örgütü (FAO), Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçılar Birliği (BESD-BİR), Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB), Türkiye Kanatlı Hayvan Eti Üreticileri Birliği (TÜKEBİR), Türkiye Yem Sanayicileri Birliği (TÜRK YEM-BİR) kaynaklarından yararlanılmıştır.

Ayrıca Türkiye, Dünya ve AB genelinde etlik piliç sektöründeki toplumsal ve sektörel gelişmeleri analiz etmek için, yerli ve yabancı kaynaklardan, kitaplardan, dergilerden ve makalelerden, tez çalışmalarından da faydalanılmıştır. Yıllar itibarıyla verilerin analizinde basit indeks yöntemi kullanılmıştır. Örneğin 2000 yılı 100 olarak kabul edilmiş, 2017 yılı değeri buna göre hesaplanmıştır.

Dünya, AB ve Türkiye genelinde geçerli olan en son veriler ve kaynaklar kullanılarak elde edilen veriler çizelgeler ile özetlenmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Etlik Piliç Sektörü

FAO'dan elde edilen bilgiler doğrultusunda hayvancılığın toplam gelir açısından dünya tarımındaki payı %40 oranındadır. Gelişmiş ülkelerde ise bu oran %20'nin üzerindedir. Dünyada mevcut bulunan tüm hayvan varlığı sayılarına göz atıldığında, 1990'dan itibaren genel olarak gelişmiş ülkelerdeki tüm küçükbaş, kanatlı ve büyükbaş hayvan türlerinin sayılarında bir azalma meydana geldiği, gelişmekte olan diğer ülkelerde ise hayvancılık üretiminde yükselme olduğu görülmektedir (Erdemir ve Pirim 2013).

Etlik piliç sektörü ticari dalgalanmalardan hem iç piyasa hem de dış piyasada çok çabuk etkilenmektedir. Bu bakımdan etlik piliç sektörüne yatırım yapmak için imkânların doğru kullanarak ülke ekonomisinin imkânları doğru planlanarak kullanılması gerekir. O ülkedeki ihracat, ithalat, üretim ve iç tüketim rakamlarını titizlikle incelenerek uzun yıllar içinde oluşmuş rakamlar titizlikle incelenerek yatırım yapmak gerekir. Bu ara tırma kanatlı üretiminde kullanılan ağırlık, bakım, kafes, gibi girdiler, ithal edilen damızlık civciv fiyatları ile özellikle yem hammaddeleri, yetiştirilme bakım masrafları için de yapılmalıdır. Çünkü artık günümüzde kanatlı hayvanlar kümesin önünde gezen hayvanlar durumundan çıkmış, tesislerde üretilen yapılan hammadde durumuna gelmiştir (Erdemir ve Pirim 2013).

Ünvanlı kanatlı hayvan denilince akla ilk gelen hayvan tavuktur. Türkiye'de gerek modern tesislerde gerekse kırsal kesimde üretimi en çok olan kanatlı hayvan tavuktur. Bu çalışmada tavukçuluk yani etlik piliç yetiştiriciliği ele alınacaktır.

Etlik Piliç Yetiştiriciliği;

- Üretim süresinin kısa olması (45 gün kadar),
- Üretimimin birim alanda fazla miktarda yapılabilmesi,
- Yemden ete dönüşüm oranının fazla olması,
- Gücünün yapılan diğer tarımsal işletmelere kıyasla daha düşük maliyette olması,
- Tavuk etinin kırmızı ete göre daha ekonomik olması,
- Yapısında bulunan yağ, kolesterol oranının düşük, sindirimiminin kolay olması,
- Besin değeri ve içerisinde bulunan protein miktarının yüksek olması,

dolayısıyla avantajlı bir sektör olarak görülmektedir (E idir ve Pirim 2013).

1 kg et protein üretimi için etlik piliç üretiminde 21.5 kg, s ır üretiminde ortalama 100 kg, domuz üreticili inde 69 kg, hindi üreticili inde 22.2 kg yeme ihtiyaç bulunmaktadır. 1 kg yumurta protein üretimi için ise 20 kg yem gerekmekte olup, verilen bu de erler hayvansal ürün tüketiminin esas nedeni olan hayvansal protein alımının arttırılabilmesi bakımından etlik piliç yeti tiricili inin çok büyük avantajlar sergiledi ini göstermektedir (Türko lu 1995).

4.2. Etlik Piliç Üretimi

Etlik piliç sektörü Türkiye' de, sözleşme firmalar ile entegre olmu durumdadır ve büyük oranda üreticilere günlük civciv, veterinerlik hizmetleri ve yem olanakları sunularak tarımsal bankacı olarak da hareket etmektedir. Bu durum da, Türkiye' de etlik piliç sektörünün gelişmesine olanak sağlamaktadır. Etlik piliç sektöründe, firmalar 2000 yılında önemli bir ekonomik krizle karşılaşmışlardır. Bunun sebebi fiyatlarda görülen istikrarsızlıklardır. Ülkemizde görülen ekonomik kriz etlik piliç sektörünü iki şekilde etkilemiştir. Birinci etkisi, bu şekilde bir krizi beklemeyen endüstrinin üretim planlarını revize edememesi olması, ikincisi ise halkın alım gücünün zayıflaması olmasıdır (Sengor 2002).

Etlik piliç yani broiler üretimi yapmayı planlayan üretici; ya piyasada çoklukla uygulanan sözleşme firmalarla sözleşme imzalayarak sözleşmeli üretim modeliyle üretime başlar ya da kendisi bağımsız olarak üretime başlar. Etlik piliç üreticisinin kendi başına üretime başlaması neticesinde; civciv, yem, ilaç, sağlık, altlık, nakliye, kesimhane, paketleme ve pazarlama hizmetleri için kendisi firmalarla anlaşarak irtibata geçer. Bu uygulama zahmetli ve zordur. Diğer yöntem de yukarıda sayılan tüm hizmetleri entegre firma üstlenir entegre firmalarla sözleşme imzalanır ve üretime başlanır. Bu sistemde civcivleri büyütüp kesimlik piliç oluncaya kadarki bakım ve idaresini üretici yapar. Etlik piliç yeti tiricili inde üretici, damızlıkçı işletmeden, civcivleri teslim alır. 2 kg oluncaya kadar 35-42 gün arasında bu civcivleri büyütür ve satar. Daha sonra kümesini temizler, dezenfekte eder ve 15 gün kadar dinlendirerek yeni civcivler temin

ederek yeni üretimine başlar. Bu sistemi takip ederek üretici bir yıl içerisinde 4 ile 7 sefer etlik piliç üretimini sürdürebilir.

Etlik piliç yetiştiriciliğinde kafes usulü sistem pek kullanılmamaktadır. Genelde tala altlık üzerinde serbest gezinen hayvanlara, suluk ve yemlikler broilerin önlerine üsten sarkıtılarak üretim yapılmaktadır (E idir ve Pirim 2013).

Günümüzde etlik piliçlerin yüksek verimli olmasının bazı nedenleri vardır. Bunlar aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır.

4.2.1. Islah Yapay Seleksiyon

Hayvanlar içinde tavuklar hızlı ve kısa sürede üreyebilmektedirler. Bu hayvanların cinsel olgunluğa ulaşma süreleride oldukça kısadır. Bu nedenle ıslah süresi kısadır ve kısa sürede bir sürüye dönüşebilmektedir. En verimli hayvanlar büyük sürülerden uzun yıllar seçilerek hızla verimlilik düzeyi yükseltilmektedir (E idir ve Pirim 2013).

4.2.2. Besleme (Etlik piliçlerin beslenmesindeki bilimsel gelişmeler):

Son elli yıl içerisinde hayvan besleme konusunda çok önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 1,7 kg yem ile 1 kg tavuk eti üretmek artık saha koşullarında olanaklı duruma gelmiştir. Rasyonlara dahil edilen antibiyotikler ve yem katkı maddeleri de, hayvanların verimliliğine büyük katkı sağlamaktadır (E idir ve Pirim 2013).

4.2.3 Yetiştiricilik (Etlik piliç yetiştiriciliği biliminde gelişmeler):

Günümüzde kümes, besleme-sulama sistemleri, aydınlık-karanlık uygulamaları ve serinletme-havalandırma gibi uygulamalar etlik piliç verimlerinin yükselmesine olanak sağlamaktadır (E idir ve Pirim 2013).

4.2.4 Hayvan Sağlığı

Veteriner hekimlik alanındaki gelişmeler de, etlik piliç yetiştiriciliğinde yüksek verimlilik seviyesine gelmesinde önemli nedenlerden sayılmaktadır (E idir ve Pirim 2013).

4.3. Etlik Piliç Üretimine Beslenme için Önemi

4.3.1. Proteinlerin Önemi

Proteinler tüm canlıların yapısında sudan sonra en çok bulunan temel yapı maddeleridir. Bu nedenle proteinler canlıların kuru a ırlıklarının yaklaşık yarısını kapsamaktadır. Azot elementinin yanı sıra proteinlerin yapılarını karbon, hidrojen oksijen elementleri oluşturmaktadır. Ayrıca proteinlerde kükürt, fosfor gibi elementler de bulunmaktadır. Proteinlerin yapı taşlarını aminoasitler oluşturmaktadır. Yirmi çe it aminoasit canlıların yapısını oluşturmaktadır. Peptitler, polipeptitler ve proteinler sentezlenerek aminoasitlerin birbirlerine peptit (amid) bağlarıyla bağlanmasını sağlarlar. Protein çe itleri her canlıda hatta bir canlının farklı dokularında birbirinden farklıdır. Sindirim organlarında hayvanların yedikleri proteinler sırasıyla pepton, peptit ve sonunda aminoasitlere parçalanır.

Proteinler canlılarda şu amaçla kullanılmaktadır:

1. Sadece protein ya da glikoprotein, lipoprotein halinde hücrelerin yapım ve onarımında yapı elemanı olarak kullanılır.
2. Enzimlerin oluşturulmasında ya da kimyasal olayların düzenlenmesinde kullanılır. Örneğin sindirim, solunum enzimleri gibi.
3. Kasıcı protein olarak kasların kasılmasını sağlarlar. Örneğin miyozinler ve aktin gibi.
4. Hormon olarak çoğu doku ve organların çalışmasını düzenlerler. Örneğin insülin ve glukagon gibi kan şekerinin miktarını düzenlerler.
5. Madde taşıyıcısı olarak doku ve organlar arasında madde taşıyıcılığı görevi yaparlar. Örneğin, CO₂ ve O₂ taşıyan hemoglobin gibi.
6. Yabancı maddelere karşı canlıların vücudunu koruyucu olarak görev yaparlar. Örneğin kandaki antikor gibi.
7. Toksin vb. maddelerin vücutta üretilmesinde görev yaparlar. Örneğin; yılan zehiri

gibi.

8. Kandaki albümin gibi depo proteinleri olarak görev yapmasında kullanılırlar.

9. Karbonhidrat ve yağlar yeterli olmadığında, canlıda enerji sağlamak üzere kullanılan enerji verici olarak kullanılırlar.

Bitkisel besinlerden fasulye, mercimek ve baklagiller, hayvansal besinlerden kırmızı et, beyaz et, süt, yumurta protein yönünden zengin yiyeceklerdir (Anonim 2007b).

Canlıların yaşlarına bağlı olarak almaları gereken günlük enerji ve protein gereksinimi Çizelge 4.1’ de verilmiştir.

Çizelge 4.1. Yaşlara bağlı olarak günlük enerji ve protein gereksinimi

Yaşlar	Metabolik enerji (Kcal)		Protein	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
3-4	1560	1500	39	37
5-6	1740	1680	43	42
12-14	2640	2150	66	53
15-35	2900	2150	72	53
35-64	2750	2150	69	54

Kaynak: Shrimpton 1978.

4.3.2. Piliç Etinin Besin Madde İçeriği

Bazı üstün özellikleri nedeniyle piliç eti diğer etlere kıyasla farklı özellikler taşımaktadır. Örneğin piliç eti koyun ve sığırtine göre yağsız, kalorisi düşük ve protein miktarı yüksektir (Demby ve ark. 1986). Bu etinin göğüs etinin yağ oranları ise % 5.6 ve 11.4, protein düzeyleri sırası ile % 23.3 ve 18.4, olarak belirtilmiştir. Oleik,

linoleik ve palmitik asit gibi ba lıca doymamı ya asitleri kırmızı ete göre piliç etinde daha fazla bulunmaktadır. Doymamı ya asitlerinin % 70' ini, toplam yağların % 79'unu bu yağ asitleri oluşturur. Piliç etinde diğer bütün etlerde olduğu gibi karbonhidrat düzeyi çok azdır. Piliç etinde ki ba lıca karbonhidratlar fruktoz, glikoz ve inositol'dir. Özellikle niasin bakımından ve B vitaminleri bakımından çok zengindir. Piliç etinin besleyici değeri Çizelge 4.2' de verildiği gibidir. Rendering tesislerinde kesimhaneye artıkları da değerlendirilerek tavuk unu, et unu, kan unu, tüy unu gibi ürünler olarak yem üretim merkezlerinde kullanılmasının yanında, tavuğun ana ürünleri olan tavuk eti ve yumurtasındanda yararlanılmaktadır. Son zamanlarda gittikçe artan ekonomik bir potansiyel oluşturulan uzakdoğu ülkelerine ihraç edilen tavuk ayakları da ekonomi bakımından önem taşımaktadır (Demby ve Ark.1986).

Çizelge 4.2. Piliç Etinin Besleyici Değeri (100 g yenilebilir kısmında)

	Tüm Tavuk Eti	Göğüs Eti		Tüm Tavuk Eti	Göğüs Eti
Su (g)	70.3	75.4	Vitaminler		
Enerji (kcal)	165	112	Vitamin B1 (mg)	0.1	0.1
Protein (g)	20.0	21.8	Vitamin B2 (mg)	0.15	0.15
Yağ (g)	9.7	2.8	Niasin (mg)	10.4	14
SFA (g)	2.6	0.76	Vitamin B6 (mg)	0.3	0.42
MUFA (g)	4.4	1.3	Biotin (mg)	2.0	2.0
PUFA	1.8	0.52	Folik Asit (mg)	10	12
PUFA/SFA	0.69	0.69	Vitamin12 (mg)	0.4	0.4

Kolesterol (mg)	110	69	Vitamin C (mg)	-	-
Mineraller			Vitamin A:Retinol	9	16
			E de eri (mg)		
Kalsiyum (mg)	13	14	Vitamin D (mg)	0.2	0.2
Demir (mg)	1.1	1.0	Vitamin E (mg)	0.2	0.29
Yot (Mg)	0.4	0.4	Vitamin K (mg)	-	-
Magnezyum (mg)	22	23			
Çinko (mg)	1	0.7			
Selenyum (Mg)	6	7			
Sodyum (mg)	64	81			
Potasyum (mg)	248	320			
Fosfor (mg)	147	173			

Kaynak: BESD-B R 2013

4.4. Dünya' da Etlik Piliç Sektörü

Dünya nüfusundaki hızlı artı ve sonucunda hızla artan bu nüfusun beslenmesi, ülkelerin ana gündem maddesini olu turmaktadır. Hızla artan dünya nüfusuna ba lı olarak sadece gıda üretiminin, en az iki katı artması gerekmektedir. Besin de eri açısından yüksek, maliyet açısından ise di er hayvansal protein ürünlerine göre daha hesaplı olan etlik piliç ürünleri, bu ihtiyacı kapatmada büyük bir rol oynamaktadır.

Bugün dünyada en büyük beyaz et üreticisi 20 ülke; ABD, Çin, Brezilya, Meksika, Hindistan, Rusya, ran, Endonezya, ngiltere, Japonya, Arjantin, spanya, Tayland, Kanada, Türkiye, Güney Afrika, Melezya, Polanya, Avusturalya ve Peru'dur. Dünya beyaz et üretimini ördek, kaz, bıldırcın, piliç, hindi ve deveku u etleri olu turmaktadır. Dünyada, A.B.D. etlik piliç üretiminde ve hindi üretimin de, Çin ise ördek üretiminde liderdir. Kanatlı eti üretiminde lider ülkeler A.B.D, Brezilya ve Çin'dir. Ülkemizde hindi, ördek, kaz, bıldırcın ve deve ku u üretimi çok kısıtlı yapılmaktadır (E idir ve Pirim 2013).

Dünyada 2014 yılı GSMH de eri 78,1 trilyon dolar olup; bunun 3,3 trilyon dolarını tarım sektörü olu turmu tur. 2014 yılı toplam tarımsal üretim de eri ise 3,1 trilyon olarak gerçekte mi olup tarımsal üretim de erinin 221,7 milyar dolarlık kısmını (%7,1), beyaz et üretimi (tavuk, hindi, ördek, kaz ve beç tavu u) olu turmu tur. Aynı yıl itibariyle etlik piliç üretim de eri 190,7 milyar dolardır (FAO 2017).

Avian Influenza (AI) salgın hastalı ı nedeniyle Çin'in damızlık hayvan ithalatına getirdi i engeller ile Rusya'nın ekonomik problemler ya aması ve maliyetlerin artması nedeniyle bu iki ülkede üretim hızı dü mü tür (USDA-FAS 2016).

Ülkemiz 2016 yılı etlik piliç üretim verileri 2013 yılına göre % 7,8, 2006 yılına göre ise % 100 üretim artı ı göstermi tir. Türkiye 2016 yılında 268,231 ton etlik piliç ihracatı gerçekte tirmi tir (BESD-B R 2018a).

4.4.1. Dünya’ da Etlik Piliç Üretimi

Kanatlı hayvan grubu denilince; hindi, kaz, ördek ve tavuk gibi hayvanlar girmektedir ve dünyada yumurtası ve eti için büyük bir ço unlukla tavuk yeti tiricili i yapılmaktadır. Çizelge 4.3’ de dünya etlik piliç üretimi verilmi olup; 2016 yılında piliç etinin %89’ luk bir paya sahip oldu u görülmektedir. 2016 yıl itibariyle kanatlı eti üretiminin %11’lik kısmını ise hindi, ördek, kaz ve beç tavu u eti olu turmu tur (FAO 2018).

Çizelge 4.3. Dünya Etlik Piliç Üretim Tablosu (bin ton)

Yıllar	Piliç Eti	Hindi Eti	Ördek Eti	Kaz ve Beç Tavu u	Toplam
2000	58.675	5.131	2.906	1.883	68.595
2005	70.608	5.228	3.366	2.065	81.266
2010	87.206	5.519	4.082	2.439	99.246
2011	90.876	5.614	4.225	2.521	103.235
2012	94.083	5.839	4.360	2.667	106.946
2013	97.600	5.651	4.425	2.703	110.380
2014	100.670	5.640	4.373	2.594	113.277
2015	103.801	5.659	4.383	2.547	166.390
2016	107.143	6.061	4.535	2.543	120.281

Kaynak: FAO 2018

Dünya etlik piliç üretimi 2016 yılında, 2005 yılına göre %52 artarak, 107 milyon ton de erine ula mı tır. Günümüz de ABD ve Brezilya piliç eti ihracatı ve üretiminde büyük paya sahip lider ülkeler konumundadırlar. 2016 yılı itibariyle üretimin %17’si ABD, %13’ ü Brezilya ve %12’ si Çin olmak üzere toplam %42’si bu üç ülke tarafından tedarik edilmektedir. Üretimin %4’ ünü ise Rusya kar ımlarken, 1,9 milyon ton piliç eti üretimi ile Türkiye 2016 yılında 12. sırada yer almı tır (FAO 2018).

Ülkelere göre dünya etlik piliç üretim miktarları Çizelge 4.4 incelendi inde ABD ve Brezilya ‘nın dünya etlik piliç üretiminde lider iki ülke oldu u açıkça görülmektedir.

Çizelge 4.4. Ülkelere Göre Dünya Etlik Piliç Üretim Miktarı (bin ton)

Yıllar	ABD	Brezilya	Çin	Rusya	Türkiye	Di er	Dünya
2000	14.072	5.981	8.364	755	643	28.859	58.675
2005	16.275	7.866	9.367	1.346	937	34.817	70.608
2010	16.971	10.693	11.592	2.563	1.444	43.943	87.206
2011	17.111	11.422	11.962	2.895	1.613	45.872	90.876
2012	17.035	11.535	12.623	3.299	1.724	47.867	94.083
2013	17.397	11.964	12.785	3.457	1.758	50.239	97.600
2014	17.729	12.504	12.257	3.770	1.895	52.515	100.670
2015	18.403	13.149	12.075	4.088	1.909	54.117	103.801
2016	18.708	13.894	12.721	4.141	1.884	55.793	107.143

Kaynak: FAO 2018

4.4.2. Dünya’da Etlik Piliç İhracatı

Dünya etlik piliç ihracatı 2016 yılında bir önceki yıla göre %3, 2005 yılına göre ise %62 oranında artarak 13 milyon tona ulaşmıştır. Bu yapılan ihracatın yarısından fazlası (%54) Brezilya ve ABD tarafından sağlanmıştır. Piliç eti üretiminde ikinci sırada olan Brezilya, ihracatta %30’luk payla lider konumdadır. 2016 yılı dünya piliç eti ihracat değeri ise 19 milyar dolar değerinde olmakla beraber; ABD ve Brezilya %45’ini gerçekleştirmiştir. İhracatta diğer önemli ülkeler, %11 ile Hollanda, %5 ile Polonya ve %4 ile Hong Kong’dur. İhracat miktarı bakımından ilk sıralarda yer alan ülkelerin, ihracat değeri bakımından değeri mediyi görmektedir. İhracat miktarı bakımından 7. sırada olan Türkiye ise, 351 bin dolar ihracat miktarı ile 11. sırada yer almıştır (TEPGE 2018).

2016 yılında Brezilya üretiminin %28’ini, ABD ise %17’sini ihracata yöneltmiştir. Dolayısıyla Brezilya’da ihracat, etlik piliç sektörünün büyümesi ve canlılığı için kritik önem taşımaktadır. 2016 yılında 2005 yılına göre ihracat değeri bakımından en fazla artışın Tayland, Belarus, Türkiye ve Polonya’da olduğu görülmektedir. Bu ülkelerden ilk 10 içerisinde yer alan Türkiye’nin etlik piliç ihracat miktarı bin/ton olarak yıllara göre sırasıyla Çizelge 4.5’de verilmiştir (TEPGE 2018). Dünya etlik piliç ihracatında

lider konumunda olan ABD ve Brezilya, Irak'ın geleneksel piliç eti tedarikçileridir. Fakat son yıllarda Türkiye, Ukrayna ve İran gibi tedarikçilerin artan rekabeti nedeniyle Brezilya başta olmak üzere bu iki ülkenin Irak'daki pazar payları azalmaya başlamıştır (USDA 2017a). Dünya etlik piliç ihracatı 2017 üretim döneminde, 2016 yılına göre %10,6 artarak, 14,5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. İhracatta lider konumunda olan Brezilya toplam dünya ihracatının %27,2'sini gerçekleştirirken, üretimde başı çeken ABD %22,0 ile ikinci sırada yer almıştır. 2015 yılında %14,2 ve 2016 yılında %3,0 oranında azalan ihracat değeri; bir önceki yıla göre 2017 yılında %12,0 oranında artarak, 22 milyar Dolara yükselmiştir. 2017 yılında piliç eti ihracatı rekor seviyesine ulaşmıştır, ancak değer olarak 23,3 milyar Dolar olan 2014 yılının altında kalmıştır (TAGEM 2018). Çizelge 4.5 incelendiğinde dünya etlik piliç ihracatında Brezilya ve ABD'nin lider iki ülke konumunda olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.5. Ünelere Göre Dünya Etlik Piliç İhracatı (bin ton)

Ülke	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Brezilya	907	2.762	3.461	3.570	3.560	3.552	3.649	3.888	3.959
ABD	2.614	2.480	3.297	3.445	3.597	3.560	3.536	2.974	1.723
Hollanda	518	624	878	996	916	872	1.292	1.250	1.317
Polonya	31	102	286	304	380	423	527	623	759
Hong Kong	775	168	695	761	571	514	620	561	526
Türkiye	4	44	138	234	301	358	397	334	314
Diğer	1.976	1.922	2.899	3.127	3.295	3.462	3.865	3.821	3.723
Dünya	6.88	8.10	11.65	12.43	12.62	12.71	13.88	13.45	12.32

Kaynak: FAO 2014- 2016 (UN Comtrade)

2014 yılının son aylarından 2015 yılının ortalarına kadar dünyada etlik piliç sektörü patojenli kuş gribi vakalarıyla uğraşmıştır. Bu olay, bazı dünya ülkelerinin etlik piliç dış ticaretine engel koymasına neden olmuştur. Ortaya çıkan hayvan kayıpları ve ticaret kısıtlamaları özellikle ABD'de kuş gribinin sonucu olarak; 2015 yılının ABD için etlik piliç sektöründe kötü bir yıl olmasına neden olmuştur. Bu yaşanan kuş gribi vakaları sebebiyle ABD'de kısıtlamalarının bir sonucu olarak etlik piliç ihracatı çok kritik seviyelere düşmüştür. Brezilya birinci olmak üzere Arjantin ve İtalya gibi ülkelerde piliç

eti ihracatı yükselmiştir. 2016 üretim döneminde ise ço u ülke, ABD aleyhine ku gri bi ile ilgili kısıtlamaları kaldırırken, bu kısıtlamalar Çin'in ihraç potansiyelini olumsuz etkilemiştir. Bunun yanısıra Doların nispeten güçlenmesi, Çin'in sevkiyatını zayıflatmıştır (USDA 2016a).

4.4.3. Dünya'da Etlik Piliç İthalatı

Dünyada 2016 yılında 12,3 milyon ton etlik piliç ithalatı yapılmıştır. Bir önceki yıla göre etlik piliç ithalatında %2, 2005 yılına göre %66 oranında bir artış meydana gelmiştir. Aynı yıl itibarıyla; Suudi Arabistan %7, Meksika %6, Hong Kong %6 ile dünya etlik piliç ithalatında ilk sıralarda yer almaktadırlar. Dünya etlik piliç ithalatında 4. sırada yer alan Çin'in 2016 yılı piliç eti ithalatı 569 bin ton olup, bir önceki yıla göre %44 oranında artış göstermiştir. Bu artışa sebep olan durum ise 2016 yılı sonbaharından 2017 yılı yaz aylarına kadar devam eden ku gri bi (H7N9) salgınıdır. Bu salgın nedeniyle üretimin ve tüketici talebinin azalması; ithalatın çok önemli ölçüde artmasına yol açmıştır (USDA 2017b).

Dünya etlik piliç ithalatı bakımından değerlendirildi inde; 2016 yılında yaklaşık 19,6 milyar dolara ulaşmış olup, ithalat miktarı bakımından 4. sırada yer alan Çin'in ikinci sıraya yükseldi i görülmektedir. İthalat miktarı bakımından 10. sırada yer alan İngiltere ise ithalat değeri bakımından 3. sırada yer almıştır (TEPGE 2018). Dünya etlik piliç ithalatında ise Suudi Arabistan %7, Hong Kong ve Meksika %6 pay ile önde gelen ülkelerdir. Dünyada piliç eti ithalat miktarı 2016 yılında, 2005 yılına göre %69 artarak 12,6 milyon tona ulaşmıştır (Çizelge 4.6) (TAGEM 2018).

Çizelge 4.6. Ülkelere Göre Dünya Etlik Piliç İthalatı (bin ton)

Ülke	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
S.Arabistan	276	451	645	735	743	831	721	844	841
Hong Kong	994	455	1.011	1.177	850	723	980	728	789
Meksika	212	357	536	564	604	668	709	777	781
Çin	800	370	516	385	473	540	440	394	569
Japonya	568	419	420	472	425	414	475	529	551
Diğer	3.079	5.398	7.385	8.082	8.392	8.129	8.499	8.475	9.098
Dünya	5.92	7.45	10.51	11.41	11.48	11.30	11.73	11.74	12.63

Kaynak: FAO 2014-2016 (TRADEMAP)

4. 4.4. Dünya’ da Etlik Piliç Tüketimi

Bütün dünyada son 20 yılda etlik piliç üretiminde ve tüketiminde artışlar görülmektedir. Ancak, sağlıklı ve dengeli beslenme konusunda tüketici her gün biraz daha bilinçlenerek kırmızı ete diğer bir seçenek olan daha ekonomik ve daha az yağlı et ihtiva eden piliç etine talep yapmaktadır. 2016 yılı dünya etlik piliç arz ve kullanımını incelendiğinde, 2005 yılına göre %54’lük bir artış gerçekleştiği görülmektedir. 2016 yılı dünya etlik piliç arz ve kullanımını incelendiğinde 2010 yılına göre %22’lik bir artış olduğu görülmektedir. 2016 yılında gerçekleşen toplam etlik piliç arzı yaklaşık 120 milyon tondur. Yıllar itibarıyla dünya etlik piliç tüketimi sürekli olarak artarak 2016 yılında 107 milyon ton düzeyine ulaşmıştır (TAGEM 2018).

Dünyada 2016 yılı kişi başı kanatlı eti tüketiminde; 57.0 kg/yıl ile İsrail ilk sırada yer almaktadır. İsrail’i sırasıyla 48,3 kg/yıl ile ABD, 44,5 kg/yıl ile Suudi Arabistan ve 43,6 kg/yıl ile Avustralya takip etmektedir. AB’de 23,9 kg/yıl kişi başı kanatlı eti tüketilirken, dünya kişi başı tüketim ortalaması 13,8 kg/yıl olduğu görülmektedir (TAGEM 2018).

4.5. Türkiye’de Etlik Piliç Sektörü

4.5.1. Türkiye’ de Etlik Piliç Sektörünün Tarihçesi

1930 yılında Ankara’da kurulan Tavukçuluk Ara tırma Enstitüsü ile Türkiye’de tavukçulu un geli tirilmesinin ilk temeli atılmı tır. Fakat etlik piliç endüstrisi 1952 yılına kadar çok önemli bir geli me kaydememi tir. 1953 yılında kurulan Ulusal Tavukçuluk Komitesi dı ölkelerden ithal edilen damızlık civcivleri üreticilere da ıtarak piliç üretimini çiftçilere te vik etmi tir. Bu geli meden sonra Yem Sanayi T.A. ’ nin kurulması ile (1956 yılında) rasyona dayalı besleme geli meye ba lamı tır. Endüstriyel tavukçulu un asıl ba langıcı, ölkemizde 1960’ lı yıllarda oturmaya ba lamı tır. Üreticilere verilen, ticari yumurtacı ve etçi piliç damızlık civcivleri Bursa, zmir ve stanbul gibi büyük ehirlerde hızlı bir ekilde üretimi yapılmaya çalı ılmı tır. Bazı özel etlik piliç firmaları 1970’li yılların sonlarına do ru etlik piliç üretimini; kesimhane, damızlık kümesleri, kuluçkahane, yem fabrikasını aynı anda kurup yürüterek ve çiftçilerle sözleşmeli üretim imzalayarak üretimi devam ettirmeye çalı mı lardır. Dı satım imkanlarının yükselmesiyle beraber, 1980 yılından sonra etlik piliç üretiminde kayda de er bir yükselme olmu tur. Fakat üretimin artmasının yanında dı ticaretin istikrarlı bir ekilde devam etmemesi ve Türkiye’de iç pazarda piliç eti ürünlerine olan arzın az olması, üretim yo unlu una sebep olmu tur. Bu süreç üreticiyi büyük sıkıntılar içine sokmu tur (Tunalıo lu 2015).

1970 yılından itibaren ölkemizde etlik piliç yeti tiricili inde köy tavukçulu u anlayı ı bırakılmı ve bir ticari sektör halini almı tır. Modern kanatlı kesimhanelerin faaliyete girmesi ile 1985 yılından sonra devletin üreticilere sa ladı ı destekler sayesinde etlik piliç sektörü geli imini sürdürmü tür. Sektörde devam eden üretim yararına faaliyetler neticesinde, ölkemiz etlik piliç üretiminde 1990 yılı üretim sezonunda 21. sıraya yükselirken, 2004 yılında 14. sırada yerini almı ve ölkemiz etlik piliç sektöründe büyük bir ba arı elde edilmi tir. 1970-79 yılları esas alındı nda etlik piliç üretiminde altı kat bir artı meydana gelmi tir (Tunalıo lu 2015).

Türk ekonomisine önemli ölçüde katma de er sa layan ve aynı zamanda dünya’da ve ölkemizde büyük geli me gösteren sektörlerden biri olan etlik piliç sektörü, ölkemizde

1970'li yıllarda aile içi yeti tiricilik biçiminde, 1980'li yıllarda ise sektör sözleşmeli üretim modeline geçmiştir. 1990'lı yıllara bakıldığında etlik piliç sektörü dünya standartlarını yapılan yatırımlarla yakalamıştır. Böylelikle her yıl üretimini daha istikrarlı bir şekilde arttırarak bugünkü halini almıştır (Çiçekgil ve Yazıcı 2016). Etlik piliç sektörü günümüzde entegre tesislerde üretimin yapıldığı modern bir sanayi kolu durumuna gelmiştir (Tunalıoğlu 2015).

4.5.2. Türkiye'de Etlik Piliç Talebi

Tüketiciler sağlıklı ve dengeli beslenme açısından gittikçe daha titiz davranarak, kırmızı ete bir seçenek olarak, az yağlı ve daha ucuz olan piliç eti tüketimine başlamışlardır. Türkiye'de son 20 yıldır bütün dünyada olduğu gibi beyaz et üretimi ve tüketimi yükseliş eğilimi içerisinde (Anonim 2013).

Sahip olduğu doğal artılar ve ekolojik koşullar bakımından ülkemiz hayvancılığa oldukça uygun olmasına rağmen kırmızı et sektöründe ilerleme yeterince gerçekleşmemiştir ve bunun bir sonucu olarak kırmızı et sektöründe maalesef gerileme yaşanmıştır. Sonuç olarak büyükbaş hayvan sayısında azalmalar yaşanırken, ürün fiyatlarında artışlar gözlenmiştir, insanlar daha az hayvansal ürün tüketmek durumunda kalmıştır (Vural ve Fidan 2007).

Ülkemiz'de üretilen piliç etinin %80'i modern tesislerde üretilmektedir ve bu tesisler gelişmiş ülkelerdeki en modern tesislerden 20 yıl daha modernidir. Ülkemizde yapılan etlik piliç yeti tiriciliğinde dünyadaki son gelişmeler yakından izlenmektedir (Anonim 2010). Türkiye'de etlik piliç sektörü Avrupa Birliği (AB) ile rekabete girebilecek güçlü sektörden biri olması, en iyi şekilde örgütlenmiş gıda alt yapısına sahip olması ve sektörün çok geniş istihdam oluşturmaya başlaması nedeniyle ülkemiz için çok önemlidir (Keskin ve Demirbağ 2012).

Ülkemizin yapmış olduğu etlik piliç ihracatı, komşu ülkelerdeki politik karışıklıklar ve nakliye sıkıntıları nedeniyle önceki yıllara kıyasla ihracatda büyük bir düşüş göstermiştir. Komşu ülke Irak, 2015 yılında Türkiye'nin etlik piliç ihracatında ana

pazarı olmaya devam etmi tir (USDA 2016d). Irak' ın etlik piliçe olan gümrük vergisini yükseltmesi; Türkiye etlik piliç sektörünün sıkıntılı bir süreç içerisinde girmesine neden olmu tur. Bu yüksek vergi uygulmasının daha sonra eski sisteme dönmesi sektörü rahatlatmı tır (BESD-B R 2016). Ku gribi vakalarının 2015 yılında ortaya çıkmasının sonucu olarak, Irak ve di er ülkelerin etlik piliç ithalatına yasaklama getirmeleriyle; Türkiye' nin ihracat miktarında büyük bir dü ü gözlenmi tir (USDA 2016b).

2015 yılında ülkemizde ku gribi hastalılı nın ba göstermesi, küresel talebin azalması, kom u ülkelerde meydana gelen karı ık durumlar ve bunun sonucunda meydana gelen ula ım imkanlarının bozulması nedeniyle; son 10 yıldır sürekli artmakta olan etlik piliç üretimi; 2016 yılında bir önceki yıla göre %1,6 oranında azalma göstermi tir. Türkiye etlik piliç ihracatı ise, ku gribi kaynaklı ticaret kısıtlamalarından daha fazla etkilenmi olup, 2015 ve 2016 yılında önemli ölçüde dü ü göstermi tir (TAGEM 2018).

2017 yılında ise 2,1 milyon ton tavuk eti üretimi ve 1,2 milyar adet kesilen tavuk sayısı ile Türkiye piliç eti bakımından rekor düzeyine ula mı tır (TEPGE 2018).

4.5.3. Türkiye'de Etlik Piliç Üretimi

Ülkemizde 2017 yılında kanatlı hayvanların %64' ünü etlik piliç, %35' ini yumurta tavu u ile sadece %1' lik kısmını ise di erleri olu turmu tur. Türkiye' de 2005 yılına göre 2017 yılı yumurta tavu u sayısı %102 artı gösterirken, et tavu u sayısı %14 azalma göstermi tir. Hindi sayısı ise %5 artarken, kaz sayısı %8 ve ördek sayısı %25 oranında azalma göstermi tir (TAGEM 2018).

Geçmi yıllara bakıldı ında; 2004 yılında toplamda yapılan tavuk kesim sayısı yılda 505 milyon civarında iken %5,2'lik bir artı la 2005 yılında 532 milyon adete ula mı tır. Yıllara göre kesilen tavuk sayısında büyük artı lar söz konusudur, fakat 2006 yılında son 20 yıla göre %7,8' lik bir dü ü meydana gelmi tir. Bu dü ü ün sebebi ise Ekim 2005 ve Aralık 2006 tarihleri arasında Türkiye'de görülen ku gribi vakalarının ortaya çıkmasıdır. 2013 yılında kesilen tavuk sayısı 2004 yılına göre yaklaşık olarak 2 kat artarak, 1 milyon adedi geçmi tir. Piliç eti üretiminde bir önceki yıla göre en büyük artı

%19,4 ile 2009 yılında ya anmı tır. Daha önceleri Brezilya' dan piliç eti ihracatı yapan Irak'ın 2008 yılı ortalarından itibaren Türkiye'den ihracat yapmaya başlaması, 2009 yılındaki etlik piliç üretimindeki artmanın sebeplerinden en önemlisidir. Çı piyasadaki kırmızı et üretim miktarındaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla olu an iç talep sebebiyle de üretim artmı tır. Toplam etlik piliç üretimi 2004 yılında 867 bin ton seviyesinde iken 2013 yılında nüfus artı ve e itim düzeyinin yükselmesine ba lı olarak yakla ık 2 kat artı la 1,76 milyon ton seviyesine ula mı tır (Çiçekgil 2014).

2017 yılında ise kümes hayvan sayısının %64' ünü olu turan etlik piliç sayısı bir önceki yıla göre %0,4 oranında artı göstemi tir. 2017 yılında 343 milyon adete ula an piliç sayısı, kümes hayvanlarının %99' unu kapsamaktadır. Türkiye'de 2017 yılında etlik piliç sayısının yarısından fazlası (%56) 5 ilde toplanmı tır. Bunlar sırasıyla Manisa, %14 pay ile en çok etlik piliç bulunan il olmakla beraber; Balıkesir (%12), Sakarya (%12), Bolu (%11) ve Mersin (%8) di er önemli illerdir. İller bazında incelendi inde; 2016 yılında etlik piliç sayısı bakımından Bolu ili ilk sırada yer alırken, 2017 yılında 4. sıraya gerilemi tir. Daha önce ikinci sırada yer alan Manisa ili ise, 2017 yılında ilk sıraya yükselmi tir. Özellikle nüfusun ve yerle im yerlerinin yo un oldu u yerlerde yo unla an etlik piliç sektörünün bölgesel da ılımı incelendi inde etlik piliç sayısı bakımından 2017 yılında Do u Marmara ve Ege Bölgesi'nin %61' lik bir paya sahip oldu u görölmektedir. Do u Marmara %34 ile etlik piliç sayısında lider durumdayken, Ege Bölgesi %27 ve Batı Marmara Bölgesi %15 paya sahiptir (TEPGE 2018).

Çizelge 4.7. Türkiye Etlik Piliç ve Di er Kümes Hayvan Sayıları (bin adet)

Yıllar	Yumurta Tav u	Et Tav u	Hindi	Kaz	Ördek	Toplam
2000	64.709	193.456	3.682	1.497	1.104	264.451
2005	60.276	257.221	3.697	1.067	656	322.917
2010	70.934	163.985	2.942	716	397	238.974
2011	78.957	158.917	2.563	680	382	241.499
2012	84.677	169.034	2.761	676	357	257.505
2013	88.721	177.433	2.925	755	368	270.202
2014	93.751	199.976	2.990	912	400	298.092
2015	98.597	213.658	2.828	851	398	316.332
2016	108.689	220.322	3.183	933	414	333.541
2017	121.556	221.245	3.872	978	492	348.144
ndeks (2000=100)	187.85	114.36	105.16	65.33	44.56	131.64

Kaynak: TÜ K 2018a

Çizelge 4.7 incelendi inde; Türkiye’de kümes hayvan sayıları 2000 yılında 264.451 bin adet iken yakla ık 1.3 kat bir artı göstererek 2017 yılında 348.114 bin adete ula mı tır. Etlik piliç sayısı 2000 yılında 193,456 bin adet iken yakla ık 1.1 kat artı göstererek 221.245 bin adete yükselmiştir. Yumurta tavu u sayısı 2000 yılında 64.709 bin adet iken yakla ık 1.9 katlık artı göstererek 2017 yılında 121.552 bin adete yükselmiştir. Ülkemizde en çok yumurta tavu u sayısında artı oldu u görülmektedir.

Türkiye’de 2017 yılında kesilen etlik piliç sayısı ve etlik piliç üretimi; 2005 yılına göre %128 oranında artı göstermiştir. Son 10 yılda kesilen piliç sayısı ve piliç eti üretiminde yıllar içinde artı oldu u görülmektedir. Fakat 2006 ve 2016 yıllarında bir önceki yıllara nazaran az da olsa dü ü ler görülmü tür. Bu dü ü ün sebebi; o dönemlerde ülkemizde ku gri hastalılı ının salgın olarak ba göstermesidir. Türkiye’de etlik piliç sektörünün ba ta kom u ülke olmak üzere di i ülkelere yapımı oldu u ihracat problemleriyle ba a çıkmaya çalı tı ı 2016 yılında, tavuk eti üretiminin azaldı ı gözlenmektedir. 2017 yılında ise 2,1 milyon ton piliç eti üretimi ve 1,2 milyar adet kesilen etlik piliç sayısı ile

Türkiye rekor seviyesine ulaşmıştır.

Türkiye kuş gribi nedeniyle oluşan bu ekonomik kayıpları; 2017 yılında telafi ederek; üretim ve ihracatta en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ayrıca Türkiye, 72 ülkeye gerçekleştirdiği ihracatla; dünya etlik piliç ticaretinde 7. sırayı almıştır. 2017 yılında ise 2016 yılına göre etlik piliç üretimi %9,2 oranında yükselerek; kişi başına 21,4 kg etlik piliç tüketimi ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır (TAGEM 2018).

1,9 milyon ton piliç eti üretimi ile Türkiye 2015 yılında rekor seviyesine ulaşmıştır. 2014 yılına göre piliç eti üretim artışı miktarı %0,8 olmuştur. Sektördeki hızlı gelişmelerle birlikte piliç eti üretimi yıllar itibarıyla sürekli artışta kalmıştır. Türkiye’de 2017 yılında kanatlı hayvanların %64’ünü et tavuğu oluşturmuştur.

Türkiye’de on yıllık büyümeyi takiben, piliç eti üretimi; iç ve dış talebe bağlı olarak, 2016’da az da olsa bir düşüş göstermiştir. 2017 yılında ise bu düşüşün telafi edildiği sektörün sıkıntılarının çözüldüğü görülmektedir. 2016 yılında, bir önceki yılın yaklaşık %1,6 altında gerçekleşen etlik piliç üretimi; 2017 yılında tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bir önceki yıla göre %13,7 oranında artan Türkiye etlik piliç üretimi; 2,1 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Kesilen piliç sayısı ise %11,5 oranında artarak, 1,2 milyar adete ulaşmıştır. 2017 yılında bu rekor üretimin başlıca nedenlerinin; kuş gribi kaynaklı ihracat sıkıntılarının ortadan kalkması ile ihracat talebinin artması ve yüksek seyreden kırmızı et fiyatları olduğu görülebilmektedir.

2018 yılı ilk beş aylık veriler incelendiğinde; 2017 yılının aynı dönemine göre; kesilen etlik piliç sayısının %6,1 etlik piliç üretiminin ise %7,5 miktarında arttığı görülmektedir. Bu veriler doğrultusunda, 2018 yılının bir önceki yılı geride bırakacağı görülmektedir (TAGEM 2018).

Çizelge 4.8. Türkiye Etlik Piliç Üretimi (Bin Ton)

Yıllar	Piliç Eti	Hindi Eti	Köy ve Yum. Tavukları, Diğer Kanatlı Eti	Toplam
1990	162.569	500	54.190	217.259
1995	313.154	2.646	51.739	367.539
2000	662.096	23.265	57.021	742.382
2001	592.567	38.991	41.813	673.371
2002	620.581	24.582	60.043	705.206
2003	768.012	34.078	51.255	853.345
2004	940.889	46.248	58.295	1.045.432
2005	978.400	53.530	52.850	1.084.780
2006	945.779	45.750	40.250	1.031.779
2007	1.024.000	33.000	55.000	1.112.000
2008	1.161.000	35.000	57.000	1.253.000
2009	1.182.000	28.000	60.000	1.270.000
2010	1.419.000	33.000	62.000	1.514.000
2011	1.645.000	31.100	72.000	1.748.100
2012	1.716.000	45.200	80.000	1.841.200
2013	1.790.000	43.800	87.000	1.920.800
2014	1.946.000	52.800	94.000	2.092.800
2015	1.974.000	55.500	81.400	2.110.900
2016	1.958.000	50.500	93.500	2.102.000
ndeks (1990=100)	1204.41	1010	172.54	967.50

Kaynak: BESD-B R 2016

Çizelge 4.8.' de görüldü ü gibi Türkiye' de etlik piliç üretiminde 1990-2016 döneminde önemli artı lar olmu tur. Türkiye toplam kanatlı eti üretimi 1990 yılında 217.259 bin ton iken, yakla ık 9.7 kat bir artı göstererek 2016 yılında 2.102.000 bin ton' a yükselmi tir. Piliç eti ise 1990 yılında 162.569 bin ton iken yakla ık 12.1 kat artı göstererek 2016 yılında 1.958.000 bin ton olmu tur.

Günümüzde etlik piliç sektörü istikrarlı biçimde büyümekte ve ihracatını arttırmakta, hayvancılık sektörü içerisinde önemli bir istihdam kayna ı yaratmaktadır. Etlik piliç sektöründeki büyüme ve geli me yeni i istihdamları olu turarak, kırsal kalkınmaya da çok önemli bir katkı sa lamaktadır (BESD-B R 2014).

4.6. Türkiye’ de Etlik Piliç Sektöründe Dı Ticaret

4.6.1. Türkiye Etlik Piliç hracatı

Türkiye’ nin yapımı oldu u beyaz et ihracatının tamamını piliç eti olu turmaktadır. Nitekim ülkemizin 2009 yılı itibariyle kanatlı eti ihracat verilerinin %98.2’ sini piliç eti, %1.8’ ini ise hindi eti olu turmaktadır (FAO 2011). Son 15 yıllık Türkiye’de piliç eti ihracat seyri incelendi inde, bazı senelerde azalmalar gözlenirken; genelde ülkemizde ihracat miktarında artı lar gözlenmektedir. 1994 tarihinde ülkemiz 12 milyon dolar de erinde etlik piliç ihracatı yapımı , bu ihracat de eri 2005 yılında 30 milyon dolara çıkmı , 2008 üretim yılında ise 80 milyon dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Türkiye dünya genelinde etlik piliç üretimi yönünden dünyanın ileri ülkesi durumunda olmasına kar ın, ihracat içerisinde oldu u alanlar Kafkaslar, Balkanlar, Ortado u ve Uzak Do u bölgeleriyle yetinmekle kalmı tır (Civaner 2007).

Ülkemiz etlik piliç üretiminde ve ihracatında her geçen gün büyüme göstermekte, ihracat yapabilece i yeni ülkeler arayışı içindedir. 29 Mart 2009’ dan itibaren Türkiye’deki kümes hayvanları üreticilerinin çalı maları sonucunda piliç etini AB’ye ihracatında yetki alınmıştır. Kom u ülkemiz olan Irak daha önceleri Brezilya’dan etlik piliç ihracatı yaparken 2008 üretim yılından ba layarak Türkiye’den ithal etlik piliç almaya başlamasıyla, 2014 yılında yapılan ihracat de eri 2008 yılında yapılan ihracat de erinin üzerine çıkarak 4 kat ihracatta seviyesini arttırmıştır. Bu durum ülkemiz için bir rekor seviyesidir. Böylelikle 2014 yılında 397 bin ton ile Türkiye ihracat rakamına ulaşmıştır. Fakat ülkemizde 2014 ve 2015 yıllarında ku gri salgını sebebiyle etlik piliç ihracatı 334 ton seviyesine bir dü ü ya anmıştır (Çiçekgil ve Uzun 2016).

Ülkemizde faaliyet gösteren sekiz firma AB’ye etlik piliç ihracatı yapabilmek için çe itli girişimler yapımı bunun sonucunda yetki belgesi almışlardır. Fakat kesimhanelerin AB onayında olmayışı, Avian influenza (ku gri/tavuk vebası) riksi, dı politikadan kaynaklanan sıkıntılar, Newcastle hastalığı (yalancı tavuk vebası) tehdidi, AB ülkelerine ihracat yapılamamasına sebep olmu tur. Bunun sonucu olarak sektörün ilerlemesi olumsuz yönde etkilenmektedir (Canoler 2011). Etlik piliç sektöründe bulunan bazı ileri gelen firma temsilcilerine göre, ülkemizdeki mevcut bulunan kesim kesimhaneler AB standartlarının özelliklerini ta ımakta birlikte siyasi

yöneticiler bu konuyu görüşmeleri ve çözüm yolu bulmaları gerekmektedir (Anonim 2011). Rakip ülke ihracatçılarının daha düşük fiyatla piliç eti piyasasına girmeleri ve Türkiye’de girdi maliyetlerinin yüksek olması, sektördeki yarımımızı engellemektedir (Civaner 2007).

Etlik piliç ticareti en son 2006 yılında Türkiye’de ortaya çıkan kuş gribi vakaları nedeniyle olumsuz yönde etkilenmiş, bu durum daha sonraki yıllarda düzelterek piliç eti ihracatı sürekli artış eğilimi göstermiştir. Aralık 2014 ve Haziran 2015 yıllarında Türkiye’de yüksek patojenli kuş gripinin tekrar görülmesi ile sürekli artış eğiliminde olan tavuk eti ihracatı önemli ölçüde düşmüş göstermiştir. Ülkemiz’de etlik piliç ihracat miktarı 2014 yılında 337 bin ton ile rekor seviyeye ulaşmış, bu yükseliş 2015 yılında 282,7 bin ton seviyesine düşmüş göstermiştir. Aynı şekilde 2014 yılında 562,8 milyon Dolar ile rekor seviyesine ulaşan etlik piliç ihracat değeri, 2015 yılında 387,2 milyon Dolar seviyesine gerilemiştir. Etlik piliç ihracat miktarı da 2015 yılında bir önceki yıla göre %16,1, ihracat değeri ise %31,2 oranında düşmüş göstermiştir. 2015 yılında yapılan 282,7 bin tonluk ihracat değeri yaklaşık %58’i Irak’a gerçekleştirilmiştir. 387,2 milyon Dolar’lık ihracat değerinin ise %69,4’ünü Irak tek başına karşılamıştır. Irak 2008 yılı öncesinde Brezilya ve ABD’de etlik piliç ithalatı yaparken; çeşitli sebeplerden dolayı Brezilya’dan gelen ürünlerin kesintiye uğraması nedeniyle piliç eti pazarını dengeleterek Türkiye’den ithalat yapmaya başlamış; böylece Türkiye’nin Irak’a yaptığı tavuk eti ihracatı yıllar itibarıyla önemli ölçüde artış göstermiştir. Fakat 2015 yılında Irak’a yapılan piliç eti ihracat miktarı 2014 yılına göre %22, ihracat değeri ise %35,3 oranında düşmüş göstermiştir (BESD-B R 2016).

Ülkemiz 2014 yılında dünya çapında etlik piliç ticaretinde 4. konuma gelmiştir. Kanatlı et ihracatı 2014 yılında 431 bin ton ve 700 milyon ABD Doları olarak gerçekleştirilmiştir. Ülkemiz bu verilere göre dünya ticaretinde %4,1 paya sahip olmuştur. Beyaz et sektörünün 2014 yılı itibarıyla yıllık cirosu 5,25 milyar ABD Dolarını bulmuştur (BESD-B R 2015).

Türkiye’de 2017 yılında Japonya ve Filipinler’e piliç eti ve et ürünleri ihracatı açılmış olup, Irak, Fas, Gürcistan, Suudi Arabistan ve Avrasya Ekonomik Birliği ülkelerinin de içinde olduğu yaklaşık 72 ülkeye piliç eti ve kanatlı et ürünleri ihracatı yapmaktadır.

Türkiye'nin piliç eti ihracat miktarları ile de erleri Çizelge 4.9' da verilmi tir. 2005 yılında 46 bin ton olan kanatlı eti ihracat miktarı 2017 yılında 8 kat artarak 413 bin ton de erine ula mı tır. Etlik piliç sektöründe ihracatçı konumda olan Türkiye'nin 2017 yılında yapmı oldu u 413 bin tonluk kanatlı et ihracatının %98'ini etlik piliç olu turmaktadır (TAGEM 2018).

Rusya, Tacikistan ve Libya Türkiye' nin ihracat yaptı ı önemli ülkeler arasında bulunmaktadır. Rusya'ya gerçekte tirilen etlik piliç ihracatı, bir önceki yıla göre %7,4 oranında artmı olup; bu artı ile Rusya 2015 yılında Türkiye'nin ikinci büyük ihracatçı ülkesi konumuna gelmi tir. Bir önceki yıla göre %49,6 oranında artı gösteren Libya ülkemizin en çok etlik piliç ihracatı yaptı ı dördüncü ülke konumuna gelmi tir. Birle ik Arap Emirlikleri' ne yapılan piliç eti ihracatındaki de erimiz bir önceki yıla göre 2 kat artı göstererek, 2015 yılında Türkiye'nin ihracat yapmı oldu u ilk on arasındadır. Gürcistan'ın piliç eti ihracat miktarı %49,6, Suriye'nin ise %15,5 oranında azalmı tır. Ku gribi vakaları sebebiyle Türkiye'den piliç eti ve yumurtasına ithalat yasa ı uygulayan ülkelerden Gürcistan, Rusya, Azerbaycan; koydukları yasa ı kaldırmı lardır. Ancak Irak ortalama iki ay ithalat yasa ını kaldırmamı tır. Bu durum ülkelerin ithalat miktarlarındaki dü ü lerin nedenini açıklamaktadır (BESD-B R 2016).

Türkiye etlik piliç ihracatı, ba ta ku gribi hastalı ndan kaynaklı ticaret kısıtlamaları olmak üzere; kom u ülkelerdeki karı ıklıklar ve nakliye sıkıntıları gibi nedenlerle; 2015 ve 2016 yıllarında azalı göstermi tir. Etlik piliç sektöründe kötü geçen 2 yılın ardından, etlik piliç ihracat de eri; 2017 yılında bir önceki yıla göre %46,5 oranında artı göstermi olup 2014 yılında 634 milyon Dolar ile en yüksek de ere ula mı tır. 2017 yılında ise 514 milyon Dolar olarak gerçekte mi tir (TAGEM 2018). 2016 yılı etlik piliç ihracatında en büyük paya sahip ülkenin %5,2 ile Irak oldu u görülmektedir. Irak'ı %9,6 ile Hong Kong ve %6,2 ile Vietnam takip etmektedir. 2016 yılı Irak'a gerçekte tirilen piliç eti ihracat miktarı 165 bin tondur.

2017 yılı etlik piliç ihracat de eri 2014 yılı seviyesine ula amasa da; etlik piliç ihracat miktarı 404 bin ton ile rekor seviyesine ula mı tır. Bu rekor ile etlik piliç ihracat miktarı; bir önceki yıla göre %28,4 oranında artı göstermi tir. Kanatlı sektöründe ihracatçı konumda olan Türkiye'nin 2017 yılında yapmı oldu u 413 bin tonluk kanatlı

eti ihracatının %98'ini etlik piliç olu turmaktadır (TAGEM 2018).

Ülkemizin 2017 yılında yaptı ı etlik piliç ihracatında en büyük artı ; Özbekistan, Katar, Suudi Arabistan, Kongo ve BAE' de olmu tur. Bir önceki yıla göre Türkiye etlik piliç ihracatında, Özbekistan'ın 4 katına, Katar'ın 3 katına ve Suudi Arabistan'ın 2 katına çıktı ı belirlenmi tir. Aynı yıl Kongo'ya yapılan etlik piliç ihracatı %50 oranında artarken, Birle ik Arap Emirlikleri piliç eti ihracatında %49 oranında artı görölmektedir. Türkiye'de 2017 yılında üretimi yapılan piliç etinin %19'u ihraç edilmis tir (TAGEM 2018).

2017 yılında Brezilya' nın Suudi Arabistan ve BAE'ye yaptı ı piliç eti ihracatında dü ü ya anmı tır. Bu durumun sonucu olarak; bu iki ülkenin Türkiye'den gerçekle tirdi i piliç eti ihracatında önemli artı lar meydana gelmi tir. 2018 yılında Katarın bölgesel ticaret kısıtlaması ve Suudi Arabistan'ın uyguladı ı ticari yasaklar nedeniyle, büyük ihracatçılardan olan Brezilya ve ABD' nin ihracat artı nı sınırlandırmı tır (USDA 2018). Bu durumun sonucu olarak; co rafi yakınlık, müslüman ülke olmaları gibi avantajlara da sahip olan Türkiye' nin söz konusu ülkelere ihracatının 2018 yılında da artaca nı göstermektedir. Bu da 2018 yılı ihracat artı nı destekler durumundadır (TEPGE 2018).

2018 yılı be aylık etlik piliç ihracat miktarı 176 bin ton olup; 2017 yılı aynı dönem ihracat miktarından %19 daha fazladır. 2018 yılı ilk be aylık ihracat de eri ise 206 milyon Dolar olup; 2017 yılı aynı dönem ihracat de erinden %12 daha fazla oldu u görölmektedir (TAGEM 2018).

Çizelge 4.9. Türkiye’ nin Etlik Piliç ihracat Miktarı (Ton)

Yıllar	Piliç	Hindi	Di er	Ayak	lenmi	Toplam
2001	12.286	341	0	11.790	0	24.417
2002	6.757	464	0	12.779	0	20.000
2003	8.381	823	0	15.818	0	25.022
2004	11.096	615	0	17.339	0	29.050
2005	28.627	1.983	0	15.710	0	46.320
2006	18.812	319	0	18.971	0	38.102
2007	24.824	767	0	26.165	0	51.756
2008	47.895	1.297	0	30.660	0	79.852
2009	81.632	953	3	32.511	0	115.099
2010	104.106	1.036	0	35.232	10.870	151.243
2011	195.937	2.081	344	36.633	12.866	247.861
2012	269.032	3.737	953	31.159	21.368	326.249
2013	322.429	6.741	529	42.039	23.955	395.694
2014	353.123	8.227	264	45.464	23.466	430.544
2015	294.128	5.522	428	41.733	17.411	359.223
2016	268.231	5.535	293	49.490	13.382	336.931
2017	348.927	5.535	1.636	54.827	30.397	443.021
ndeks (2001=100)	2840.03	1623.16	5453	465.02	279.64	1814.39

Kaynak: BESD-B R 2017

Çizelge 4.9 incelendi inde; Türkiye’ nin piliç eti ihracat miktarında 2001-2017 döneminde önemli artı lar ya anmı oldu u görölmektedir. Ülkemizde toplam kanatlı eti ihracat miktarı 2001 yılında 24.417 ton iken yakla ık 18.1 kat artı göstererek 443.021 ton’a yükelmi tir. Piliç eti ihracat de eri ise 2001 yılında 12.286 ton iken yakla ık 28.4 kat artarak 2017 yılında 348.927 ton de erine ula mı tır.

Çizelge 4.10. Türkiye Kanatlı Etleri İhracat Miktarları ve Değerleri

	İhracat Miktarı (ton)	İhracat Değeri (bin dolar)
YIL/GT P	0207	0207
2000	10.527	6.017
2005	46.320	33.702
2010	139.355	203.287
2011	236.304	385.363
2012	303.566	527.315
2013	363.142	607.930
2014	404.272	651.037
2015	337.718	436.794
2016	318.749	361.412
2017	412.552	526.551
İndeks (2000=100)	3918.98	8751.05

Kaynak: TÜİK 2018a

0207;Kümes hayvanlarının etleri ve yenilen sakatatı (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş).

Çizelge 4.10'a göre Türkiye'nin kanatlı etleri ihracat miktarı ve değeri 2000-2017 döneminde önemli artışlar görülmektedir. Buna göre ihracat miktarı 2000 yılında 10.527 ton iken yaklaşık 39.2 kat artarak 2017 yılında 412.552 ton değerine ulaşırken, ihracat değeri miktarı ise 2000 yılında 6.017 bin Dolar iken 87.5 kat artarak 526.551 bin Dolar seviyesine ulaşmıştır.

Ülkemizde etlik piliç ihracatı 1980 yılından başlayarak, özellikle 1990'lı yıllarda istikrarlı bir şekilde artarak önemli bir sektör olmaya devam etmiştir. İhracatda her ne kadar etlik piliç sektöründe çeşitli sebeplerden dolayı dalgalanmalar olsa da sürekli bir artış eğilimindedir. Beyaz et'de söz konusu ihracatımız her ne kadar etlik piliç olarak geçse de bunun yanında tavuk ayağı ve sakatatıda önemli bir ihracat kaynağıdır.

Ülkemiz'de etlik piliç sektörü piliç eti üretimi yönünden ihracat fazlasını vermektedir. Ülkemizin etlik piliç ihracatının büyük bir kısmını dondurulmuş bütün piliç

olu turmaktadır. Fakat geriye dönük yıllara baktı ımızda ihracatımızın büyük bir kısmını tavuk aya ının olu turdu unu görmekteyiz. Uzak do u ülkelerinden Çin ve Hon Kong'a yaptı ımız ihracatımızın hemen hemen hepsinin tavuk baca ı ekinde oldu u görölmektedir (Tunalıo lu 2015).

Ülkemiz'de 2005 yılında üretilen 44 bin ton etlik piliç ihracat miktarı; 8 kat artarak 2017 yılında en yüksek seviyesine ula mı tır. 2017 yılında yapılan 404 bin tonluk ihracat de erinin yakla ık %54'ü, 2005 yılında %9'luk bir paya olan Irak' a yapılmı tır. Çizelge 4.11 'de göröldü ü üzere Hong Kong, Kongo, Suriye ve Tacikistan gibi ülkeler 2017 yılında ihracat yaptı ımız di er önemli ülkeler arasındadır. 2014 üretim sezonunda ülkemizde 397 bin tona ula an piliç eti ihracat de eri; kom u ülkelerde meydana gelen siyasi karı ıklıklar, ku gribinin ülkemizde ba göstermesi, nakliye durumunda meydana gelen problemlili süreç gibi nedenlerle; 2015 yılında yakla ık %16 oranında azalma göstermi tır. 2016 yılında bu dü ü aynen devam etmi ve bir önceki yıla göre %6 oranında azalı göstermi tır. Ayrıca Türkiye piliç eti ihracatının yarısına sahip olan kom u ülke Irak'ın kanatlı hayvan vergisine gümrük kapılarında uyguladı ı yüksek artı sebebiyle kanatlı hayvancılık sektörü o dönem için problem içine girmesine sebep olmu , yapılan bu vergi zammının tektar eski düzeyine dönmesi sektörü rahatlatırsa da Irak'a olan piliç eti ihracatının dü mesini engelleyememi tır (TAGEM 2018).

Çizelge 4.11. Ülkelere Göre Türkiye Etlik Piliç İhracat Miktarı (ton)

Yıllar	Irak	Hong Kong	Kongo	Suriye	Tacikistan	Dünya	Türkiye
2010	62.024	18.879	2.895	113	9.336	45.147	138.395
2011	118.707	20.237	6.335	647	12.091	75.958	233.975
2012	164.301	24.306	12.526	765	13.716	83.998	299.613
2013	203.751	40.318	6.788	23.756	14.769	68.185	357.567
2014	213.921	44.413	9.180	19.295	18.408	91.549	396.765
2015	166.906	38.007	5.784	17.213	17.369	88.727	334.006
2016	165.130	30.119	9.361	12.441	15.308	82.043	314.402
2017	219.089	42.259	19.290	17.648	16.569	88.877	403.731
İndeks (2010=100)	353.23	223.84	666.32	15617.69	177.47	196.86	291.72

Kaynak: TÜİK 2018a 0207 GT P tavuk etleri ve yenilen sakatları

Çizelge 4.11.'de görüldüğü üzere ülkelere göre Türkiye etlik piliç ihracat miktarı 2010-2017 yıllarında artışı göstermektedir. En büyük artışın Suriye'ye yapılan ihracatımızda olduğu görülmektedir. 2010 yılında Suriye'ye yapılan ihracat değeri 113 ton iken yaklaşık 16 kat artarak 2017 yılında 17.648 ton'a yükselmiştir. İkinci sırayı Kongo alarak, 2010 yılında 2.895 ton iken 6.7 kat artarak 2017 yılında 19.290 ton'a yükselmiştir.

Türkiye'de 2017 yılında üretilen piliç etinin %19'u ihraç edilmiştir. 2005 yılında ise piliç eti üretiminin yaklaşık %5'i ihraç edilmiştir (TÜİK 2018).

4.6.2. Türkiye'nin Etlik Piliç İthalatı

Ülkemizde etlik piliç sektöründe yapılan ihracatlar incelendiğinde yapılan ithalatın ihracata oranla çok az olduğu görülmektedir. 1996, 2000 ve 2004 yıllarında Türkiye son 15 yıla dönük hiç piliç eti ithalatı yapmamış olup diğer seneler incelendiğinde ise kayda değer rakamlarda ithalatın söz konusu olmadığı görülmektedir (Keskin ve Demirbağ 2012).

Etlik piliç ithalat miktarı 2015 yılında 2005 yılına göre yaklaşık olarak 5.5 kat artı göstermiştir. Ülkemiz 2015 yılında 797 ton piliç eti ithalatı gerçekleştirmiştir (Çiçekgil ve Uzun 2016).

Piliç etinde ihracatçı olan ülkemizin 2017 yılındaki 3 bin tonluk piliç eti ithalatı sınırda gerçekleştirilen iade ya da iptal işlemlerinden kaynaklanmıştır (BESD-B R 2018b).

Türkiye kanatlı hayvancılık sektörü, piliç eti üretimi bakımından kendine yeterli olmasına rağmen; damızlık hayvan konusunda dışa bağımlıdır (TAGEM 2018). Ülkemizde etlik piliç sektöründe ithalat maliyetinin en önemli ve en zor kısmını damızlık yenilemek amacıyla ithal edilen civcivler oluşturmaktadır. Bu durum haricinde ara ara ülkemiz ithal yoluna başvurmuştur. Buna örnek olarak 1988-1993 dönemleri arasında yurt içinde meydana gelen fiyat artışını engellemek için dışarıdan ithalat yapmak zorunda kalmıştır. Özellikle ülkemizde 1991 yılında yaptığımız ithalat ihracatımızdan fazla olmuştur. Fakat, günümüzde yaptığımız ithalat boyutu kayda değer bir rakam olmayıp yapılan ithalat daha çok kümes hayvan sakadati ve çok az miktarda hindi eti ithalatıdır (Tunalıoğlu 2015).

Çizelge 4.12. Türkiye Etlik Piliç İthalatı (Ton)

Yıllar	Piliç Eti	Karaci er-Sakakat	Toplam
2005	121	22	143
2010	426	20	446
2011	529	1	530
2012	369	16	385
2013	313	37	350
2014	303	14	317
2015	797	90	887
İndeks (2005=100)	658.68	409.09	620.28

Kaynak: TÜİK 2016

Çizelge 4.12 görüldü ü üzere; Türkiye piliç eti ithalatı toplamı 2005 yılında 143 ton iken 6.2 katlık bir artı göstererek 887 ton olmu tur. Piliç eti ithalat miktarı ise 2005 yılında 121 ton iken 6.6 kat artarak 2015 yılında 797 tona ula mı tır.

Damızlık üretimi ve ıslah çalı maları pahalı ve uzun süreçli bir faaliyettir. Dünyada damızlık broiler ve yumurtacı tavuk üretimi yaparak ülkelerin ihtiyacını kar ılayan sayılı firma bulunmaktadır. Dı a ba ımlılık bu bakımdan kaçınılmazdır. Bununla beraber ülkemizde yerli genotiplerin geli tirilmesi çalı maları yapılmaktadır (Anonim 2015).

Etlik piliç damızlıklarının ise tamamı ithal etilmektedir. Fakat 2015 yılında yurt dı ından 5 adet etçi saf hat getirilerek melezleme çalı maları ba lamı olup, Anadolu-T adı verilen ilk yerli etçi hat elde edilmi tir (TAGEM 2018).

Yerli damızlık etlik piliç üretimin de stratejik önemi oldu u dü ünüldü ünden, yurt dı ından temin edilen pure line ırklarla, TAGEM'e ba lı Eski ehir Geçit Ku a ı Tarımsal Ara tırma Enstitüsü Müdürlü ünçe yerli hatların geli tirilmesi için çalı malara ba lanmı tır (Anonim 2015).

Çizelge 4.13. Damızlık Cıvciv ve Yumurta thalatı (Adet)

Yıllar	Etçi Damızlık Cıvciv thalatı	Etçi Damızlık Yumurta thalatı	Yumurtacı Damızlık Cıvciv thalatı	Damızlık Hindi Cıvciv thalatı	Kuluçkalık Hindi Yumurtası thalatı
2002	1.453.576	11.007.690	490.894	23.597	1.848.000
2003	1.167.285	9.744.434	445.014	31.416	4.785.200
2004	1.120.239	10.399.366	464.456	25.700	6.519.200
2005	845.378	11.599.355	469.364	30.600	4.985.120
2006	1.174.122	4.276.901	499.270	0	3.236.900
2007	1.027.207	5.784.689	379.822	0	5.039.815
2008	1.729.310	5.077.858	525.082	14.560	4.745.135
2009	1.796.766	5.961.154	574.258	7.480	3.694.168
2010	2.850.263	5.952.899	732.571	16.870	5.233.242
2011	4.248.012	8.979.192	712.820	16.525	5.006.600
2012	5.172.052	8.233.260	725.822	17.474	5.489.700
2013	1.987.899	19.161.746	694.246	26.785	5.996.459
2014	1.464.804	28.781.985	911.578	26.675	5.859.857
2015	1.238.926	21.245.000	1.142.174	33.420	4.459.000
ndeks (2002=100)	85.23	193.00	232.67	141.64	241.28

Kaynak: HAYGEM 2015

4.7. Türkiye’de Etlik Piliç Sektöründe İhracat ve Yeni Pazarlar

Pazarlama, üretici ile tüketici arasında yer alan ve tarafları buluşturan bir köprüdür. Bir toplumun ekonomik yönden gelişmesi, ulusal kaynakların en verimli şekilde kullanılmasına, milli gelir artışı oranının nüfus artışı oranından fazla olmasına, istihdam imkanlarının gelişmesine ve kişi başına düşen gelirin çoğaltılmasına bağlıdır. Bu gelişmeler giderek yaşam düzeyinin (refahın) artmasına imkan sağlayacaktır (Vural 2014).

İhracatta koyduğumuz hedeflere ulaşabilmek için yeni pazarlara ve bazı pazarların geliştirilmesine ihtiyacımız vardır. Hedef pazarlarımızın başında Avrupa Birliği ve

Japonya bulunmaktadır. Avrupa birli i, 10 yılı a kın süredir hedef pazarımızdır. Fakat bu birli e ihracat ile ilgili yasal izinler henüz tamamlanamamı tır.

Japonya, Filipinler ve Çin'e ihracatda Türkiye için çok büyük önem arz etmektedir. Bu ülkeler bizim hedef pazarlarımızdır. 2012 yılında ba latılması talep edilen bu ülkelere ihracatla ilgili çalı malar tamamlanamamı tır.

Japonya'nın AB gibi gö üs eti alıcısı olması birim ihracat fiyatlarının artması açısından çok önemlidir. Ticareti yapılan tavuk ayaklarının hemen hemen hepsi Çin'e gönderilmektedir. Çin ile çe itli sebeplerden dolayı ticaretimiz olmamaktadır. 2014 yılında ülkemizin ekonomik kaybı 13.6 milyon ABD Dolarıdır bunun sebebi araçlar ve ilave nakliye nedeniyle sıkıntılar ya anmasıdır. Ülkemizin yakla ık 2014 yılı yıllık kanatlı hayvan ayak ihracatı 45,464 ton olarak gerçekleş mi tir (BESD-B R 2015).

4.8. Türkiye' de Etlik Piliç Talebi

Ülkemizde, pek çok bireyde sa lıklı ve dengeli beslenme anlayı ı her geçen gün geli mektedir. Tavuk etinin kırmızı ete kıyasla protein de erinin yüksek, vitamin ve mineraller açısından zengin olması, az ya lı olması yemek yapımı açısından pratik olması, kırmızı et fiyatlarındaki artı lar ve istikrarsızlıklar nedeniyle insanlar tavuk etini tercih etmektedirler. Ülkemizde maliyet sorunları ve krizler nedeniyle kırmızı et üretiminin ilerleyememesi nedeniyle kırmızı ette bulunan hayvansal protein açı ı, etlik piliç üretiminin arttırılması ile bu açık kapatılmaya çalı ılmı tır (TAGEM 2018).

Ülkemizde etlik piliç tüketimi, kırmızı et fiyatlarındaki olumsuz artı lara, etlik piliç sektöründeki birtakım geli melere ba lı olarak son yıllarda tahmin edilemeyecek derecede artı sergilemektedir. 15 yıllık Türkiye'deki piliç eti tüketiminin seyri incelendi inde, istikrarlı bir artı gösterdi i görülmektedir (Kaskin ve Demirba 2012).

Son 20 yıldır bütün dünyada piliç eti üretimi ve tüketimi sürekli bir artı e ilimi göstermektedir. Ülkemizde de bu e ilimin bir göstergesi olarak ki i ba ma yıllık tüketim miktarı 2001 yılından bu yana yakla ık 2 kat artarak 9,6 kg'dan yakla ık 22

kg'a yükselmiş tir (BESD-B R 2015).

2010 yılı istatistiklerine göre, ülkemizde 17,5 kg, AB ülkelerinde 17,8 kg, ABD'de ise 43,4 kg ki i ba ı yıllık tavuk eti tüketimi gerçekleşmiş tir (Yıldız 2012). 2015 yılı kanatlı eti tüketim verileri Türkiye'de 21,1 kg, AB ülkelerinde 22,7 kg olarak gerçekleşerek ki i ba ı tüketimimiz AB ülkelerine yakla mı durumdadır. Aynı yıl ABD'de ise ki i ba ı kanatlı eti tüketimi 47,5 kg olarak kaydedilmiş tir. 2016 yılında ülkemizde kanatlı eti tüketimi 23,2 kg olarak belirlenmiş tir (BESD-B R 2018d, BESD-B R 2018c). Türkiye'de ortalama etlik piliç tüketimi her ne kadar Avrupa Birli i ülkelerinin ortalamasına yakla mı olsa da Amerika Birle ik Devletleri ile kar ıla tırıldı ında bu de erin oldukça dü ük oldu u açıkça görülmektedir (Yıldız 2018).

Çizelge 4.14. Türkiye Etlik Piliç Arzı ve Kullanımı (bin ton)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ARZ										
Üretim	643	937	1.444	1.613	1.724	1.758	1.895	1.909	1.879	2.137
thalat*	----	0	0	1	0	0	0	1	0	3
Top. Arz										
KULLANIM										
hracat	10	44	138	234	300	358	397	334	314	404
Tüketim**	633	893	1.306	1.380	1.425	1.401	1.498	1.576	1.565	1.736
Top. Kul.	643	937	1.445	1.614	1.724	1.759	1.895	1.910	1.879	2.140

Kaynak: TÜ K 2018a

*Kar ı ülke tarafından rededilen veya ticari anla mazlıklar vb. sebeplerle ihracattan geri dönen tavuk eti sevkiyatları TÜ K verilerinde "ithal" olarak de erlendirilmektedir.

**TEPGE Hesaplamaları

Çizelge 4.14' de 2017 yılı Türkiye etlik piliç arz ve kullanım tablosu incelendi inde, arz ve kullanım miktarlarının 2005 yılına göre iki katını a tı ı görülmektedir. 2017 yılında gerçekleşen toplam etlik piliç arzı 2,1 milyon tondur. Piliç eti kullanımının 2016 yılında bir önceki yıla göre 31 ton azaldı ı görülmekte olup; bu miktarın 21 bin tonunun ihracattaki dü ü ten kaynaklandı ı görülmektedir. hracatta meydana gelen bu dü ü ün ise Irak ba ta olmak üzere önde gelen ülkelerin ku gri vakası sonrasında uyguladı ı

ihracat yasaklarından kaynaklandı ı dü ünülmektedir. Çizelge 4.15' de son 10 yılda etlik piliç tüketimi artı e ilimde olup; 2017 yılında 2016 yılına göre %14 miktarında bir yükseli ya anmı tır (Çizelge 4.15).

2005 yılında ülkemizde birey ba ına dü en piliç eti tüketim miktarı 13,0 kg 'ı gösterirken bu oran 2017 yılında %65 artarak 21,4 kg'a yükselmiştir (Çizelge 4.15). Bu artı a ra men 2016 yılı ki i ba ı kanatlı eti tüketimi, 57,0 kg seviyelerinde olan srail, 48,3 kg olan ABD ve 44,5 kg olan Suudi Arabistan gibi ülkelerin çok altındadır. Türkiye 20,8 kg ki i ba ı kanatlı tüketimi ile 23,9 kg olan AB'ye de oldukça yakın olmakla beraber, ki i ba ına 13,8 kg olan dünya tüketiminden %51 oranında daha fazladır (TAGEM 2018).

Çizelge 4.15. Türkiye Ki i Ba ına Etlik Piliç Tüketimi (kg)

Yıllar	Piliç Eti	Hindi Eti	Di er*	Toplam Kanatlı
2000	9,8	0,3	0,8	10,9
2005	13,0	0,6	0,8	14,4
2010	17,7	0,4	0,7	18,8
2011	18,5	0,5	0,7	19,7
2012	18,8	0,5	0,6	19,9
2013	18,3	0,4	0,6	19,3
2014	19,3	0,5	0,7	20,5
2015	20,0	0,6	0,6	21,2
2016	19,6	0,5	0,7	20,8
2017	21,4	0,6	0,7	22,7
ndeks (2000=100)	218,36	200	87,5	208,25

Kaynak: TÜ K verilerinden hesaplanmı tır.

*BESD-B R 2017 yılı için bir önceki yılın miktarı alınmı tır.

Çizelge 4.15' de ki i ba na toplam beyaz et tüketim miktarı 2000 yılında ki i ba na 10.9 kg iken 2.1 kat artarak 2017 yılında 22.7 kg'a yükselmiştir. Ki i ba na piliç eti tüketimi 2000 yılında 9.8 kg iken 2.2 kat artarak 2017 yılında 21.4 kg'a yükselmiştir.

Türkiye'de son yıllarda etlik piliç üretim ve tüketiminde artışlar görülmektedir. Günümüzde Avrupa'da gelişmiş ülkeler içinde etlik piliç üretiminde ön sıralarda yer alan ülkemizin ki i ba ı etlik piliç tüketimini daha da yukarılara çıkartmak mümkündür (İbrolu ve Şahin 2014).

Tüketici fiyatları incelendiğinde ise; 2017 yılında piliç eti fiyatlarının artışı görülmektedir. 2016 yılında 7,86 TL/kg olan etlik piliç tüketici fiyatı %14 oranında artarak 2017 yılında 8,93 TL/kg'a ulaşmıştır. 2016 yılında 6,1 TL/kg (0,38 TL/adet) olan yumurta tüketici fiyatı %18 oranında artarak, 2017 yılında 7,2 TL/kg (0,45 TL/adet)'a yükselmiştir (TEPGE 2018).

Fiyatlardaki artış; 2017 yılında Türk Lirası'nın, ABD Doları karşısında her zamankinden daha düşük bir seviyeye gerilemesi ve ithal yem girdilerinin nispeten pahalı ve yabancı para cinsinden ödenmesinden kaynaklanmaktadır (USDA 2017b).

4.9. Türkiye' de Etlik Piliç Üretiminde Yeterlilik

Yıllar itibariyle büyük bir artış gösteren etlik piliç sayısı istikrarlı bir şekilde artışı sürdürerek Türkiye'de kendine yeterli bir konum haline gelmiştir. Daha ziyade nüfusun çok olduğu yerlerde yoğunlaşan sektörün bölgesel dağılımına bakıldığında etlik piliç sayısı bakımından 2017 yılında Doğu Marmara ve Ege Bölgesi'nin %61'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Doğu Marmara %34 ile et tavuğu sayısında lider konumdayken, Ege Bölgesi %35 yumurta tavuğu sayısı bakımından en büyük paya sahiptir. Etlik piliç sayısında Ege Bölgesi %27 ve Batı Marmara Bölgesi %15 paya sahiptir (TÜİK 2018).

Türkiye yumurta ve piliç eti üretiminin ülke tüketimi için yeterli olduğu ve aynı zamanda ihracat yapıldığı görülmektedir. 2017 yılında üretilen tavuk etinin %19'u,

yumurtanın ise %29'u ihraç edilmiştir. Bununla birlikte damızlık konusunda da artış devam etmektedir (TAGEM 2018).

Türkiye 2017 yılında kanatlı hayvan sayısının %99'unu etlik piliç ve yumurta tavuğu, %1'lik bölümünü ise kaz, ördek, bıldırcın gibi diğer kanatlılar oluşturmaktadır (TAGEM 2018).

4.10. Türkiye'de Etlik Piliç Üretim Sistemi ve İletmelerin Durumu

Türkiye'de kanatlı eti üretimi, başta etlik piliç eti olmak üzere, 1970'li yıllarda ayrıntılı olarak aile işletmeciliği şeklinde pahalı ve üretim kapasitesi sınırlı olarak gerçekleştirilmekte iken, 1980'li üretim yılında entegre tesislerin artmasıyla beraber sözleşmeli üretim modeline geçişle birlikte değişmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda sektöre yapılan büyük yatırımlar ile birlikte 2000'li yıllarda Türkiye etlik piliç sektörü Avrupa ve dünya standardını yakalamıştır (Koca 2017). Türkiye'de bugün üretilen etlik piliç ve yumurtanın yaklaşık %85'i modern tesislerde gerçekleştirilmekte olup, tesislerin çözümleri ülkelerdeki benzerlerinden yirmi yıl daha gençtir. Sektör dünyadaki son gelişmeleri yakından izlemekte ve bunun üretime yansımaları çok hızlı olmaktadır. Günümüzde etlik piliç sektörü kendi üretim planlamasını yapabilen ve ülkenin hayvansal protein gereksiniminin büyük bir bölümünü karşılayabilen önemli bir üretim dalıdır (TAGEM 2018).

Çizelge 4.16.'da incelendiği üzere kanatlı sektöründe 2016 yılı itibarıyla toplam 10.017 adet işletme faaliyet göstermektedir. Bunun 62 adedi kuluçkahane, 357'si damızlık, 7.834'ü ticari etlik piliç ve 1.698 adedi ticari yumurta tavuğu işletmesidir. İşletme ve kümes sayıları bakımından 2006-2015 yıllarında önemli sayısal farklılıklar olmamıştır. 2016 yılında toplam kümes sayısı 18.501 adete ulaşmış olup; 2005 yılına göre %17 oranında artmıştır. Aynı yıllar itibarıyla damızlık kümes sayısındaki artış oranının %62 olduğu görülmektedir (Çizelge 4.16). 2018 yılı kesimhane sayısı 64 adettir (TAGEM 2018).

Türkiye'de 2017 yılında et tavuğu sayısının yarısından fazlası (%56), 5 ilde toplanmıştır. Manisa, %14 pay ile en çok et tavuğu bulunan il olmakla beraber; Balıkesir (%12), Sakarya (%12), Bolu (%11) ve Mersin (%8) diğer önemli illerdir (TÜİK 2018).

Çizelge 4.16. Etlik Piliç Sektöründeki İletme ve Kümes Sayıları (adet)

Yıllar		Kuluçkahane	Damızlık	Ticari Etlik Piliç	Ticari yumurtacı	Toplam
2006	İletme	82	238	8.899	1.304	10.523
	Kümes	---	1.445	11.020	3.284	15.749
2007	İletme	81	248	8.919	1.195	10.443
	Kümes	---	1.507	11.263	3.289	16.059
2008	İletme	81	247	8.948	1.075	10.351
	Kümes	---	1.548	11.543	3.059	16.150
2009	İletme	90	274	8.827	1.078	10.269
	Kümes	---	1.586	11.350	3.120	16.056
2010	İletme	79	277	8.908	1.072	10.410
	Kümes	---	1.657	11.623	3.162	16.442
2011	İletme	79	276	9.164	1.042	10.561
	Kümes	---	1.769	12.227	3.044	17.040
2012	İletme	78	302	9.403	1.050	10.900
	Kümes	---	1.949	12.852	3.243	18.044
2013	İletme	80	322	9.444	994	18.840
	Kümes	---	2.086	13.505	3.103	18.694
2014	İletme	80	341	9.782	1.046	11.328
	Kümes	---	2.237	14.360	3.141	19.738
2015	İletme	75	354	9.676	1.113	11.296
	Kümes	---	2.390	14.415	3.229	20.034
2016	İletme	62	357	7.834	1.698	10.017
	Kümes	---	2.351	12.534	3.616	18.501

Kaynak: TOB 2017

4.11. Etlik Piliç Sektöründe Maliyetler

Hayvancılıkta fiyat tekkülü, yem maddeleri fiyat mekanizmasının etkisi altında bulunmaktadır. Yem- hayvansal ürün fiyatlarının etkileri yanında, yem fiyatlarının da diğer bitkisel ürün fiyatlarının etkisi altında olduğu bilinen bir gerçektir. Karınlıklı fiyat etkileimleri doğal ve bilhassa mevsimlik artılara göre değişimler arz eder (Vural 2014).

Etlik piliç üretiminin en önemli girdi maliyetlerini başta soya fasulyesi küspesi ve mısır olmak üzere yem hammaddeleri oluşturmaktadır (BESD-B R 2014). Son beş yıllık dünya yem fiyatları incelendiğinde 2012 yılında ABD, Rusya ve Güney Amerika'da yaşanan kuraklık ve Çin'de hayvansal üretimin artmasına bağlı olarak yem hammaddelerinin fiyatlarının arttığı gözlemlenmektedir (Enköylü ve Karaku 2016). 2016 yılında ise iki önemli soya fasulyesi üreticisi olan Arjantin'de şiddetli yağmur, Brezilya'da ise kuraklık yaşanmasına bağlı olarak Mayıs 2016 itibari ile soya fasulyesi fiyatları yeniden yükselmeye başlamıştır (Brockotter 2016).

Çizelge 4.17'de Türkiye'de etlik piliç sektöründe üretim maliyetinin en büyük kısmını, %68 oran ile yem gideri oluşturmaktadır. Yem giderinden sonra %14 ile civciv gideri ikinci büyük maliyet kalemidir. Sektörün en önemli girdisi olan hammaddelerin fiyatlarının yüksekliği; maliyetleri yükseltmekte, bu durum da sektörün gelişmesini engelleyen başlıca sorun olarak göze çarpmaktadır. Zaman zaman miktarları değişimle birlikte bu ürünlerin önemli bir kısmı dış piyasalardan ithalat yoluyla karlılanmaktadır. Türkiye'de ise yem hammaddelerinin yüksek maliyetlerle üretilmesi nedeniyle, yem ve kanatlı ürün maliyetleri yükselmektedir. Üretim maliyetlerinin yükselmesi sonucunda dış piyasada rekabet gücü ve ihracat olanakları azalmaktadır (TAGEM 2018).

Çizelge 4.17. Broiler, Cıvciv ve Etlik Piliçlerde Maliyet Hesabı

Maliyet kalemleri	%
Yem	68,0
Cıvciv	14,0
Enerji	4,8
gücü+bakım, onarım+amortisman payı	5,4
Sağlık + dezenfeksiyon	2,7
Genel idari giderler	3,5
Yakalama-yükleme-altlık	2,5
Toplam	100,0

Kaynak: BESD-B R 2017

4.11.1. Etlik Piliç Sektöründe Yem Maliyeti

Ülkemizde ilk defa 1956 tarihinde ülke hayvancılığına önemli katkılarda bulunmuş olan Yem Sanayi Türk A.Ş. kurulmuştur. O günlerden başlayıp günümüze kadar gelen gelişmeler çok fazla olmasına rağmen yem üretimimizde bir başarı kaydedilememiştir (Akbaş ve ark. 2000).

Etlik piliçlerde yemden yararlanma ve performans arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu yüzden etlik piliçlerde yüksek verim alabilmek için hayvanların sağlıklarına da dikkat ederek yemden yararlanma oranını arttırmak gerekmektedir (Karademir ve Karademir 2003).

Etlik piliç yetiştiriciliği tesislerinde, ekonomik ürün elde edebilmek için enerji ile diyet tüm besin maddelerinin rasyonda yeterli miktar ve nitelikte bulunması, başlıca bir söyleyişle yeterli ve dengeli beslenmenin uygulanması etlik piliçler üreticileri açısından son derece önemlidir (Cengiz 2005). Etlik piliç rasyonunda bulunan proteinler bir etlik piliç rasyonunun en pahalı bileşenidir (Corzo ve ark. 2008).

Ülkemizde 2017 yılında kullanılan kanatlı yemi miktarı 8,9 milyon ton olarak kayıtlara

geçmi tir. Mısır ve soya fasulyesi bu yemlerin ana girdi maddesini oluşturmaktadır. Mısır üretimi TOB' nın yaptığı çalışmaları sonucu önemli artışları göstermiştir, bu nedenle 2017 yılında 5,9 milyon tona ulaşmıştır. Ülkemizin 2017 yılında ithal ettiği mısır miktarı ise 2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Yapılan bu ithalatın %43' ü Rusya' dan, diğer %20'si ise Sırbistan' dan yapılmıştır. Devlet tarafından yeterli teşvikler verilmesine rağmen, 2005 yılında 29 bin ton olan soya fasulyesi üretim miktarı 2017 yılında sadece 140 bin ton seviyelerine yükselmiştir. Fakat bu üretim miktarı etlik piliç sektörünün ihtiyacını karşılayacak seviyede değildir (Çizelge 4.18). 2017 yılında yapılan soya fasulyesi ithalat miktarı 2,3 milyon ton olup, yapılan bu ithalatın %32'si Paraguay, %29'u ise Ukrayna' dan yapılmıştır. 2017 yılında kanatlı yem ham maddeleri olan mısır ihtiyacının %26' sı, soyanın ise %94' ü ithalat yolu ile karşılanmıştır. Malesef bu sıkıntılı durum üretim maliyetini yükseltmekte ve dış ticarete Türkiye' nin rakipleriyle rekabet şansını azaltmaktadır (TAGEM 2018).

Latin Amerika ve ABD, mısır ve soya ham maddesi üretiminde lider konumda olan üreticilerdir. Bu iki ülkede uygulanan biyo-dizel ve etanol gibi enerji kaynaklarına dönüşümüne enerji politikalarından çıkan bir sonuç olarak, mısır ve soya biyo-dizel ve etanol gibi enerji kaynaklarına dönüşümüne başlamıştır. Bu sebepten dolayı bu hammaddelere artan iç talep faktörü ile ABD ve Latin Amerika soya ve mısır ihtiyaç miktarını azaltmıştır. Bu nedenle dünyadaki arz talep miktarları dengesi değişmiştir. Bu avantajdan dolayı Türkiye' de piliç eti üretimi maliyetleri rekabet edebilecek seviyeye gelmiştir. Son yıllarda Ortadoğu ülkelerine Türkiye' nin yaptığı olduğu etlik piliç ihracat miktarının artmasında bu konu önemli bir faktör olmuştur (Çınar 2007).

Türkiye' de yem maliyetlerinin yüksekliği ve daha çok etlik piliç yeminin ithalat yoluyla elde edilmesinden dolayı etlik piliç ve yumurta maliyetleri oldukça yükselmiştir. Bu sorundan dolayı üretici fiyatları açısından rakip ülkeler karşısında Türkiye' nin dezavantajlı durumda olmasına neden olmaktadır (USDA 2016b).

Çizelge 4.18. Yıllara Göre Mısır ve Soya Verileri (bin ton)

Yıllar	Mısır Üretimi	Mısır İthalatı	%	Soya Üretimi	Soya İthalatı	%
2005	4.200	213	5	29	1.155	98
2010	4.310	449	9	87	1.756	95
2011	4.200	379	8	102	1.298	93
2012	4.600	800	15	122	1.195	91
2013	5.900	1.547	21	180	1.074	86
2014	5.950	1.422	19	150	2.008	93
2015	6.400	1.485	19	161	2.255	93
2016	6.400	531	8	165	2.175	93
2017	5.900	2.052	16	140	2.341	94
İndeks (2005=100)	140.47	962.44	100	482.75	202.68	100

Kaynak: TÜİK 2018a *Mısır ithalatı GT P 100590000019, Soya ithalatı GT P 120190000000

Çizelge 4.18 'de veriler incelendi inde yıllara göre mısır ve soya verileri; 2005 yılına göre mısır üretimi 4.200 bin ton iken 1.4 kat artarak 5.900 bin ton'a yükselmişken, mısır ithalatımız ise 2005 yılında 213 bin ton iken 9.6 kat artarak 2017 yılında 2.052 bin ton de erine ulaşmıştır. Soya üretimimiz ise 4.8 kat artmışken, soya ithalatımız 2.1 kat artarak 2017 yılında 2.341 bin tona ulaşmıştır.

Türkiye'de yem çeşidine göre % 8-18 aralığında olan katma değer vergisiubat 2016 tarihi itibarıyla bir çok yem hammaddesi için sıfırlanmıştır. Bu vergi sıfırlanması yem sanayicileri ve hayvan üreticileri açısından yararlı sonuçlar getirmesi beklenmektedir. Bu durum bilhassa kayıt dışı üretim yapan işletmelerin azalması yanında yem fiyatlarına da yararlı etki yapacaktır (TÜRK YEM-BİR 2018).

Çizelge 4. 19. Yıllara Göre Ortalama Etlik Piliç Yem Fiyatları (TL/ton)

Yıllar	Etlik Piliç Yemi	Yumurta Yemi	Soya	Mısır
2010	895	664	838	476
2011	1.020	807	1.044	615
2012	1.118	855	1.241	582
2013	1.162	910	1.329	634
2014	1.264	1.016	1.338	713
2015	1.205	1.041	1.344	709
2016	1.191	1.067	1.385	728
2017	1.384	1.220	1.612	840
ndeks (2010=100)	154.636	183.735	192.362	176.470

Kaynak: TÜRK YEM-B R 2018

Çizelge 4.19' da yıllara göre ortalama yem fiyatları incelendi inde 2010 yılında etlik piliç yemi 895 TL/ton iken 1.5 kat artarak 2017 yılında 1.384 TL/ ton olmu , yumurta yemi 2010 yılında 664 TL/ton iken 1.8 kat artarak 2017 yılında 1.220 TL/ton olmu tur. Mısır fiyatı 1.8 kat artarak 2017 yılında 840 TL/ton olmu , soya 2010 yılında 838 TL/ton iken 1.9 kat artarak 2017 yılında 1.612 TL/ton de erine ula mı tır.

4.11.2. Etlik Piliç Sektöründe Yem Maliyeti ve Fiyat De erlendirmesi

Genel olarak yem hammadde fiyatlarındaki artı a ba lı olarak, yem fiyatları da yıllar itibariyle bir yükseli göstermektedir. Dünya yem fiyatlarındaki son be yıllık artı seyri incelendi inde, 2012 yılında ABD, Güney Amerika ve Rusya'da ya anan iklimsel kuraklı ın ve Çin'de hayvansal üretimin artmasına ba lı olarak yem hammaddelerinin fiyatlarının arttı ı görülmektedir (enköylü ve Karaku 2016). 2005 yılında Türkiye Yem Sanayicileri Birli i verilerine göre, ton ba ına ortalama 489 TL olan etlik piliç yemi, % 183 oranında yükselerek, 2017 yılında ortalama 1.384 TL'ye çıkmı tır (Çizelge 4.19).

Ülkemiz'de 2005 yılında etlik piliç üretici fiyatı 2,36 TL/kg iken, 2014 yılında 5,31

TL/kg' a yükselirken, bu de er 2017 yılında 6,04 TL/kg olmu tur. Kırmızı et fiyatlarında 2009-2011 yılları arasında a ırı yükselmeler ya anmı , bunun sonucu olarakta piliç etine olan talebin artması neticesiyle etlik piliç üretici fiyatlarında önemli artı lar meydana gelmi tir (TAGEM 2018).

Çizelge 4. 20. Yıllar itibariyle Ortalama Etlik Piliç Üretici ve Tüketici Fiyatları (TL/kg)

Yıllar	Üretici Fiyatı	Tüketici Fiyatı
2005	2,36	3,13
2010	3,99	5,79
2011	4,08	5,84
2012	4,65	6,62
2013	4,85	6,81
2014	5,31	7,27
2015	5,08	7,25
2016	5,37	7,86
2017	6,04	8,93
ndeks (2005=100)	255,93	285.30

Kaynak: TÜ K 2018a-(2014-2016; TOB, 2018a)

Çizelge 4.20' de 2005 yılında ülkemiz'de 3,13 TL/kg olan tavuk eti tüketici fiyatı, %185 oranında artı göstererek; 2017 yılında 7,86 TL/kg'a de erine yükselmi tir. Yıllar itibariyle incelendi in'de tavuk eti tüketici fiyat de erleri, 2015 yılı haricinde sürekli bir artı e iliminde oldu u görülmektedir.

2005 yılında üretici fiyatı 2.36 TL/kg iken 2.6 katlık bir artı göstererek 2017 yılında 6.04 TL/kg de erine ula mı ken, ortalama tüketici fiyatı ise 2005 yılında 3.13 TL/kg iken 2.9 katlık bir artı göstererek 2017 yılında 8.93 TL/kg de erine ula mı tır.

Bununla birlikte etlik piliçin yaz aylarında üretici ve tüketici fiyatlarının bir miktar arttı ı gözlemlenmi tir. Üretim Mayıs–A ustos ayları arasında en üst seviye ula mı olup; yine aynı aylarda ortalama piliç eti kg fiyatının nispeten yüksek oldu u görülmektedir. Bunun sebebinin tüketicilerin piliç etini mangal ekinde de i ik tüketim

yoluyla kullanmalarından kaynaklanmaktadır (TAGEM 2018).

4.11.3. Etlik Piliç Girdi Pariteleri

Ülkemiz’de tavuk eti/yem girdi paritesi incelendi inde, 2010 yılında 1 kg piliç eti ile alınabilecek etlik piliç yemi miktarı 4,46 kg iken, 2017 yılında bu de er 4,36 kg seviyesine dü mü tür. 2010 yılında 1 kg piliç eti ile 4,76 kg soya alınabilecek iken, 2017 yılında 3,75 kg soya alınabildi i Çizelge 4.21’ de açıkça gözlenmektedir (TAGEM 2018).

2016 yılında piliç eti girdi paritesi incelendi inde 2015 yılına göre belirli oranlarda yükseli oldu u görülmektedir. Bu artı n sebebi girdilerin çok büyük bölümünü olu turan yem hammaddeleri fiyatlarının belirli miktarda yükselmesinden kaynaklanmaktadır. 2016 yılında bir önceki yıla göre, mısır fiyatının ; %15,4, soya fiyatının ise %16,4 oranında yükseldi i görülmektedir. 2017 yılında mısır ve soya fiyatlarının dolar bazında dü ü ya amasına ra men; TL bazında mısır fiyatında %15 ve soyada %16 oranında yükseli görülmü tür. 2017 yılında ki bu fiyat artı nın sebebi, ABD Doları kar ısında Türk Lirası’ nın en dü ük seviyesine gerilemesinden kaynaklanmatadır (TÜRK YEM- B R 2018).

Çizelge 4.21. Etlik Piliç */Yem Paritesi (TL/kg)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Tavuk Eti/ Etlik Piliç Yemi	4,46	4,00	4,16	4,17	4,20	4,22	4,51	4,36
Tavuk Eti/ Soya	4,76	3,91	3,75	3,65	3,97	3,78	3,88	3,75
Tavuk Eti/Mısır	8,38	6,63	7,99	7,65	7,45	7,17	7,38	7,19

Kaynak: Çizelge 4.18- 4.19 *Tavuk eti üretici fiyatı alınmı tır

4.12. Etlik Piliç Sektörünün Finansman Yapısı

Etlik piliç sektörüne yönelik yatırım kredileri; kümes krediler, tasnif, gübre i leme tesisi, paketleme tesisi, kendi elektrik ihtiyaçlarını yenilenebilir enerji kaynaklarından (güne) üretmek için gerekli olan tesis ve alet-ekipman yapımı ve tadilatlarını, bio-

güvenlik önlemlerini, di er ilgili alet-ekipman ve makine alımı ile di er yatırım giderlerini içine almaktadır. Etlik piliç sektörüne yönelik i letme kredileri ise; yeti tirilmek üzere alınacak ticari civciv ve yarka alımı ile bu hayvanların yem ve di er i letme giderleri, ruhsatlı kanatlı üretim i letmelerini içine almaktadır.

Etlik piliç sektöründe Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası (TCZB) ve Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK) vasıtasıyla kullanımına izin verilen, i letme kredilerinde %25, yatırım kredilerinde %50 faiz indirimini uygulanmaktadır. Etlik piliç sektörü damızlık yeti tiricili inde %100 faiz indirimli kredi, hindi yeti tiricili inde ise %50 faiz indirimli yatırım ve %75 faiz indirimli i letme kredisi uygulaması yapılmaktadır.

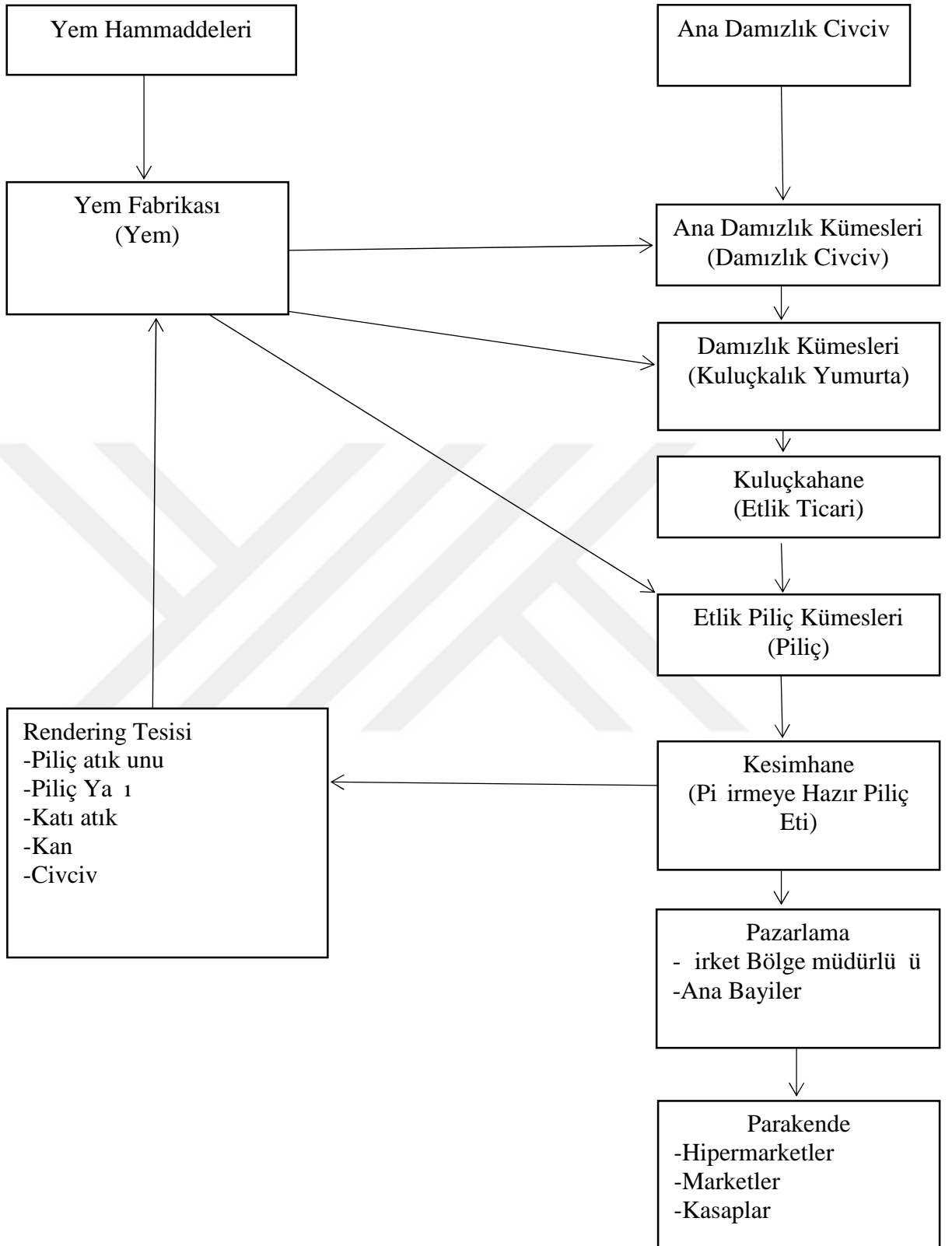
Dü ük faizli yatırım ve i letme kredisinden yararlanılabilmesi için asgari; broiler yeti tiricili inde 10.000 adet, yumurta tavu u yeti tiricili inde 7.500 adet, ördek, kaz, ve bıldırcın yeti tiricili inde 2.500 adet, deveku u yeti tiricili inde ise 50 ve üzeri kapasitelerde i letme in aa edilmesi veya hali hazırda i letmelerin en az bu kapasitelere yükseltilmesi gerekmektedir (TAGEM 2018).

4.13. Etlik Piliç Sektörünün Yatırım, Mekanizasyon ve Modernizasyon Yapısı

1990' lı yıllardan itibaren Türkiye'de etlik piliç sektörüne yapılan büyük yatırımlar ve çalı malar sonucunda üretim kapasitesi ve modern üretim tesislerinin sayısı hızla artı göstermi tir. Ülkemiz'de etlik piliç üretiminin hemen hemen tamamı (%95) entegre üretim tesislerine sahip, teknolojik ve finansal durum bakımından güçlü firmalar tarafından gerçekte tirilmektedir ve yeti tirme ko ulları, üretim, kesim, kesimhane, vb. kriterlerde AB standartlarına ula mı durumundadır. Piliç etinin yakla ık %85' lik bölümü modern teknolojiye sahip kanatlı kesimhanelerinde yapılmaktadır. Bu kapsamda çalı an i letmelerin ihracat potansiyeli çok yüksektir. %10' luk kısmı olu turan kesimhaneler üretimin bu bölümü nispeten eski teknoloji ile çalı arak iç pazar tüketimini kar ılayan üretim yapmaktadır. %5' lik bölüm ise basit ve eksik donanımlı kesimhaneler olup kalite ve teknoloji açısından yetersiz bir üretim yapmaktadırlar (Anonim 2016).

4.14. Etlik Piliç Pazarlama Yapısı

Günümüzde yapılan entegre üretim modeli ile büyük ölçüde entegrasyonunu tamamlamış etlik piliç sektöründe firmalar, kendi yaptıkları üretimlerinin yanında sözleşmeli üretim modelini de başarıyla sisteme sokarak, irili ufaklı birçok yetiştiricinin kanatlı hayvan üretim zincirine katılmasına katkı sağlamaktadırlar. Yapılan bu entegre üretim modelinde, ana damızlık civciv haricinde ki tüm amaçlar entegre firmaların sahipliği ve/veya kontrolünde meydana gelmektedir. Şekil 4.1’de olduğu gibi piliç etinin üretim ve pazarlanması entegre üretim; kuluçkahaneler, yetiştirme kümeslerini (sözleşmeli), kesimhane, karma yem fabrikasını, damızlık kümeslerini, ileri işleme tesisleri, rendering tesisi, atık su arıtma tesisi ve pazarlama faaliyetini kapsamaktadır (TAGEM 2018).

ekil 4.1 Etlik Piliç Üretim ve Pazarlaması (TKB 2006)

Türkiye’de büyük oranda dikey entegrasyonlarını tamamlamış olan entegre etlik piliç işletmeleri; canlı üretimi sözleşmeli üreticilere yaptırmakta; kendi kesimhanelerinde işlettikleri kanatlı hayvan etlerini yine önemli oranda kendi pazarlama kanalları ile dağıtmaktadırlar.

Sözleşmeli üretimin en yaygın olduğu sektörlerden biri olarak; etlik piliç yetiştiricilerinde yetiştiricilerin neredeyse tamamı sözleşmeli üretim modeli (fason üretim) ile çalışmaya başlamışlardır.

- Sözleşmeli üretim kapsamında fason işletmelerin entegre firmalar aracılığıyla civciv, yem, altlık, yakıt ve veteriner hekimlik hizmetleri belirli bir bedel karşılığında firmalar aracılığıyla temin edilmekte;
- Pazarlama ve kesim çalışmalarında fason üretilen etlik piliçlerin de aynı entegrasyon tarafından yürütülmekte olup;
- Su, yakıt, elektrik, çilingirlik, elektrik ile kümes bakım ve tadilat gibi çeşitli giderler de fason üreticilerin yükümlükleri ile karşılanmaktadır (TAGEM 2018).

Etlik piliç yetiştiricilerinde temel alınan ekonomik politika, kişisel girişimin güçlenmesi için olanaklar sağlamak ve sektöre teşvik için destekler sağlamak gelimine olanaklar sağlamaktır. Bu sistemin uygulamasından sonra ülkemizde sözleşmeli piliç üretim modeli sistemi hızla oturarak süratle uygulanmaya konulmuş ve bugünkü zamanda kesim yapan kesimhaneler ve çok gelişmiş pazarlama kanalları gelişmeye başlamıştır (Olhan 1999).

Entegrasyonlar titizlikle çalışılan ve kaliteye çok önem veren kuruluşlar oldukları için ABD ve AB üretim kalitesi örnek alınmakta standartlarına uygun şekilde çalışmaya başlamıştır. Etlik piliç üretim sanayinde özellikle son yıllarda etlik piliç civcivken başlayıp tüm maliyetleri içerisine alan daha sonra kesimhanelere gönderilen orada elde edilerek çeşitli pazarlama kanalları vasıtasıyla pazarlanmasına kadar geçen tüm aşamalarda entegre çalışmaya sistemi geliştirilmiştir (DPT 2001).

4.15. Türkiye’de Kümes Hayvancılı ı Politika Uygulamaları

4.15.1. Etlik Piliç’e Verilen Desteklemeler

Sözle meli üretim modelinin uygulanmaya girmesiyle birlikte etlik piliç sektörü önemli bir revizyon geçirmi tir. Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) 1986 yılında yürürlü e girmi bu uygulama ile büyük kapasiteli kümeslerin in aa edilmesi ve modern kanatlı tesislerinin kurulması hızlanmı tır. 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu kapsamı içersine 14 Haziran 2005 tarihinde çıkarılan 5363 sayılı kanunla etlik piliçlerde sigorta edilebilir duruma gelmi tir. Ayrıca, Bakanlar Kurulu Kararı ile 31 Aralık 2016 tarih ve 29935 sayılı Resmi Gazetede ilan edilerek yürürlülü e sokulan Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretim Dair Dü ük Faizli Yatırım ve i letme Kredisi Kullandırılmasına li kin Karar” içeri inde; etlik piliç sektöründe damızlık yeti tiricili i ve üretimi yapacaklara faiz indirimli yatırım ve i letme kredisi uygulanmaktadır (TAGEM 2018).

4.15.2. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (KKYDP)

Özellikle etlik piliç sektörü açısından, Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP), IPARD programının yürütülmü oldu u 42 il dı nda kalan 39 il’de kanatlı hayvan yeti tiricili ine yönelik modern sabit yatırımlarda, 1.000.000 TL ye kadar, hayvansal ürün i lenmesi, paketlenmesi ve depolanması için 3.000.000 TL’ye kadar hibe verilmi tir. Tavuk, hindi, kaz, ördek ve bıldırcın bu destekleme kapsamı içersinde iken kanatlılarda yumurta üretim i lemlerine hibe deste i verilmemi tir (GTHB 2017b).

Etlik piliç i letmelerine 2006 yılından beri, kanatlı hayvan yeti tiricili ine yönelik modern sabit yatırımlar adı altında; 219 proje için 89 milyon TL hibe destekleme ödemesi yapılmı tır. Hindi, bıldırcın, kaz gibi di er kanatlılar için 28 proje için 7,9 milyon TL hibe desteklemesi ödemesi yapılmı tır. Fakat sektör doyum noktasına gelmi oldu undan dolayı; etlik piliç sektörü en son 2015 yılında desteklemeye alınmı tır (GTHB 2017a).

4.15.3. IPARD Destekleri

Etlik piliç sektörüne uygulanan IPARD Programının ilk döneminde (2007-2013) hem üretim (%50-65 hibe) hem de i leme ve pazarlama (%50 hibe) konularında destekleme yapılmı tır. Beyaz et üretiminde kamu deste i, toplam uygun yatırım miktarının %60'ı tutarındadır. IPARD II Programı kapsamında (2014-2020); ba vurunun sunuldu u tarihte müracat eden ki inin 40 ya ın altında olması ko uluyla bu oran %65, yatırım da lık, engebelik alanda yapılıyor ise verilen destek oranı yine %65, ba vurunun oldu u tarihte hibeye ba vuran ki i hem 40 ya ın altında ise ve hem de yatırım da lık ve engebelik bir alanda meydana geliyor ise, toplam kamu deste i oranı %70'i bulmaktadır.

IPARD I Programı (2007-2013), beyaz et i letmelerine yönelik yatırımlar kapsamında (Tedbir 101); 731 adet proje için 180,8 milyon Euro hibe destekleme ödemesi yapılmı tır. Kanatlı ürünlerin pazarlanması ve i lenmesi (Tedbir 103) kapsamında; 20 proje için 7,4 milyon Euro hibe destekleme ödemesi yapılmı tır (TAGEM 2018).

4.15.4. ihracat iadesi Deste i

Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu tarafından alınan “Tarımsal Ürünlerde ihracat iadesi Yardımları” adı altındaki karar; ülkemizdeki tarımsal ürünlerin uluslararası piyasalarda rekabet gücünün ve ihracat potansiyelinin artırılmasına destek olmak amacıyla bu ihracat iadesi destek projesi hazırlanmı ve yürürlü e konulmu tur. Bu alınan karara göre; kümes hayvanlarının eti için 1 ton kar ılı 1 430 TL, konserve aynı zamanda i lenmi durumda olan ürünler için 1 ton kar ılı 1 550 TL ve bin adet yumurta için 40 TL ihracat iadesi deste i uygulanmaktadır. Yine bu alınan karara göre; yumurtanın kuluçkalık veya damızlık olması durumunda; ihracat iade miktarı %50 oranında artırımlı olarak yapılmaktadır (TAGEM 2018).

4.16. Örgütlenme Durumu

Etlik piliç sektörü BESD-B R ve YUM-B R örgütlenmesi çatısı altında toplanmıştır. BESD-B R ve YUM-B R sektörün ana temsilcileri olup; sektörün gelişmesi ve sıkıntılarının çözümü için ilgili tüm paydaşları ile tarım sorunlarına katılma, birlikte çalışma yapma, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın sektörle ilgili alt komisyonu olmakla beraber birçok çalışmaları bulundukları gibi faaliyetler yapmaktadır. BESD-B R' de üyesi bulunan 29 firma tarafından ülkemizin toplam kanatlı eti, civciv üretimi ve kuluçkalık yumurta üretiminin yaklaşık %94'ü sağlanmaktadır. Kanatlı hayvan eti üreticilerinin; 06/12/2016 tarihinde 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu kapsamında bir araya gelmesiyle, Kanatlı Hayvan Eti Üreticileri Birliği kurulmuştur. 2017 yılında bu üretici birlikleri, Türkiye Kanatlı Hayvan Eti Üreticileri Merkez Birliği'ni meydana getirmişlerdir. Günümüzde bu birliğe bağlı 16 tane kanatlı hayvan üreticileri birliği ve 3 tane tavuk yetiştiricileri birliği vardır (TÜKEB R 2017).

Bilimsel Tavukçuluk Derneği, Batı Anadolu Broiler Üreticileri Derneği, Veteriner Tavukçuluk Derneği, Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB), Yem Sanayicileri Birliği (TÜRK YEM-B R) ve Hayvan Besleme Bilim Derneği kanatlı sektörü ile ilgili diğer kurullardır. Aynı zamanda Tarım Orman Bakanlığı üst düzey yöneticileri, sivil toplum örgütleri ve özel sektör temsilcilerinin katılımıyla oluşan Tavukçuluk Danışma Kurulu kamu-sivil toplum ilişkisine örnek verilebilir (Türkoğlu ve Sarıca 2015).

4. 17. Türkiye' de Etlik Piliç Sektörüne Yönelik Uygulanan Politikalar

Ülkemizde ilk defa 1930 yılında Tarım Bakanlığı'na bağlı Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü'nün faaliyete geçmesiyle Türkiye'de çağdaş anlamda etlik piliç sektörünün temelleri atılmıştır. Türkiye'de yem fabrikası Yem Sanayi T.A.Ş. ve ilk tavuk kesimhanesi Et ve Balık Kurumu 1955-1956 yılında faaliyete geçmiştir (Civaner 2007). İktisadi Kalkınma Vakfı'nın 1965 yılında kurulması ile bu vakfın çabalarıyla sisteme koyulan "Sözleşmeli Üreticilik" ile etlik piliç sektörü ilerlemesini sürdürmüştür (Anonim 2007b). Bu sözleşme yapılarak faaliyete geçirilen üretim modeliyle birlikte sektörde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. "Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu" uygulaması 1986 yılında yürürlüğe girerek büyük kapasiteli kümeslerin yapılması, modern tesislerin kurulması büyük bir hızla hız

kazanımı tır (Anonim 2009).

Etlik piliç sektöründe uygulanan politikaların hedefini, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ı etlik piliç tüketiminin arttırılmasına yönelik reklam, afi çalı maları gibi sosyal faaliyetler düzenleyerek türkiyede ki i ba ına tüketilen piliç eti miktarını ve ihracat miktarını arttırıcı faaliyetler düzenlenmi tir (Anonim 2009).

- 1930 yılında Ankara'da; Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ı'da Merkez Tavukçuluk Ara tırma Enstitüsünün kurulması ile ilk adım atılmı tır.
- 1952 yılında ithal yoluyla saf kültür ırkları getirilmi ve Amerika Birle ik Devletlerinden ithal olarak getirilen günlük civcivler, Leghorn ve New Hampshire gibi soy civcivler Bakanlık te kilatına, çiftçiler ve üreticilere te vik amaçlı da ıtılmı tır. Bu faaliyette amaç üreticinin özendirilmesidir. Fakat bu hayvanlara bakım artları sa lanamaması ve genetik ıslah çalı ması yeterli olmadı ndan istenilen düzeyde yüksek verim elde edilememi tir.
- Ülkemizde Yem Sanayi T.A. .' nin faaliyete geçmesiyle 1956 yılında rasyona dayalı besleme ko ulları olu maya ba lamı tır.
- Hibrid ebeveynlerin ithali 1963 yılında ba lamı , büyük ebeveyn ana ve baba hatlarının ithaline ise 1980 yılında izin verilmeye ba lanmı tır. thalat yolu ile genetik materyalin sa lanması ile tavukçulukla ilgili ve alakalı olan sanayi kolları, ekipman sanayi, a ı-ilaç üretim dalları, kümes yapımı da ilerlemeler ba lamı tır.
- 1965 yılında kurulan ktisadi Kalkınma Vakfı tarafından uygulanmaya ba lanan "sözle meli üreticilik" modeli ile kanatlı hayvan yeti tiricili inde büyük bir geli me kaydedilmeye ba lanmı tır. Sözle meli üretim modelinin uygulamaya konulmasıyla birlikte etlik piliç sektörü önemli bir yapısal de i im içine girmi tir.
- "Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu" uygulaması 1986 yılında yürürlü e girmesiyle büyük kapasiteli kümeslerin yapılması, modern tesislerin kurulması hız kazanmı tır.
- Et ve Balık Kurumunun (EBK) ve Yem Sanayii T.A. ' nin özelle tirilmesiyle; 1985 yılında Türkiye'de serbest piyasa ekonomisine geçilmi tir. Fiyat ve pazar istikrarı

açısından büyük önem taşıyan EBK' nun özelleştirilmesinden önce ürünlerin pazarlanması ve üreticilerin örgütlenmesine yönelik düzenlemeler yapılmaması; aynı dönemde, hayvancılık piyasasının gerilemesine ve sıkıntıların baş göstermesine neden olmuştur.

- KKDF'den modern yemleme ekipmanlarına hibe desteklemesi 1986 tarihinde verilmiştir.

- 1996 yılında yem bitkileri üretmeleri için yetiştiricilere %30 miktarında mekanizasyon tevkifat primi ödemesi başlatılmıştır.

- Yem bitkisinden olan mısır hammaddesi, 2003 yılında destekleme primi kapsamına alınmış ve bunun sonucu olarak mısır üretimi önemli artışları göstermiştir. Mısırın, özellikle kanatlı rasyonlarında kullanılan önemli yem hammaddelerinden biri olması nedeniyle bu uygulama, kanatlı üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve dışa bağımlılığın azalmasını sağlamıştır.

- Ülkemizde görülen 2005 yılında kuş gribi vakası nedeniyle köy tavuklarının itlafının da yer aldığı önlem paketi uygulanmıştır.

- 2009 yılında kümes hayvanları etleri ve yumurtaların GATT çerçevesi dahilinde ihracat desteği sağlanmıştır.

- Sektöre 2011 yılında %50 faiz indirimli kredi kullandırılmasına ilişkin karar resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

- Yurtdışından 5 adet etçi saf hat getirilerek, 2015 yılında ilk kez etçi damızlık hat (Anadolu-T) getirilmiştir. 2017 yılının sonlarına doğru satışa sunulmaya başlanmıştır.

- Et ve Süt Kurumu Erzincan Tavuk Kombinası; 06.11.2016 tarihinde açılarak Erzincan ve çevre illerinde 44 büyük yetiştirici çiftlik ve toplam 1.000.000 kümes kapasitesi bulunan ekonomik yelpazesi içinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

- “Sularda Tarımsal Faaliyetlerden Kaynaklanan Nitrat Kirliliğinin Önlenmesine Yönelik Yeni Tarım Uygulamaları Kodu Tebliği” 11 Nisan 2017 tarihinde (Tebliğ No:

2016/46) yürürlü e girmi tir.

- Piliç eti üretiminde entegre firma ile üretici/üretici örgütü arasındaki sözleşmeli üretimin belirli konuları ve esaslar çerçevesinde 2017 yılında düzenlenerek, üretimde devamlılı nın sa lanması, standartlara uygun ürün elde edilmesi ve belirli bir plan program çerçevesinde üretim yapılmasına yönelik firma ile üreticinin uyması gereken kuralları belirlemek amacıyla 27 Ekim 2017 tarihinde yayınlanmış olan 30223 sayılı “Kanatlı Hayvan Eti Üretiminde Sözleşmeli Üretim Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” uygulanmaya konmu tur.

- Etlik piliç sektöründe gıda güvenli ini sa lamak, hayvan hastalık ve zararlıları ile etkili bir mücadele yapmak amacıyla 2018 yılında veteriner hekim reçetelerinin elektronik ortamda düzenlenmesi (E-Reçete) ve ilaç Takip Sisteminin (TS) olu turulması; koruyucu hekimli i öne çıkarmak açısından Tarım Orman Bakanlığı tarafından sisteme sokulan önemli bir projedir. Sisteme sokulan bu proje ile tavuk eti ve yumurta gibi gıdalarda kalıntı izleme ve antibiyotik kullanımının azaltılması yönünden büyük önem ta ınmaktadır.

- So uk Zincir Projesi ile a ıların uygun artlarda ta ınması ve korunma i leminin sa lanması amacıyla 2018 yılında ba latılan koruyucu aile hekimli ini ön plana çıkartılması açısından önemli olan bu projenin yanı sıra a ılama ile ilgili faaliyetlere yo un bir ekilde devam edilmektedir (TAGEM 2018).

4.18. Türkiye Etlik Piliç Sektöründe Kar ıla ılan Sorunlar

4.18.1. Etlik Piliç Sektöründe Yem Sorunu

Etlik piliç sektörünün en büyük ve önemli sorunu üphesiz ki yemdir. Etlik piliç üretimi ancak besin maddeleri bakımından dengelenmiş karma yemlerin rasyon hazırlanarak tüketilmesi ile ekonomik ölçülerde söz konusudur. Etlik piliç yetiştiriciliğinde ülkemizde işletme gider maliyetinin % 70-80 oranını yem masrafları oluşturur. Etlik piliç yemi üretiminde çözüm önerileri, mevcut durum, sorunlar ve üretim hedeflerinin araştırılması ve incelenmesi etlik piliç sektörü açısından faydalı olacaktır (Akbaş ve ark. 2000). Türkiye’de 2016 yılında kullanılan kanatlı yemi miktarı 7,5 milyon ton olup, bu yemlerin ana girdi ham maddesi mısır ve soya fasulyesidir. GTHB çalışmaları sonucu üretim miktarında önemli artışları gösteren mısır üretiminde 2016 yılında 6,4 milyon tona ulaşılmıştır. 2016 yılında ülkemizin yaptığı mısır ithalatı ise 531 bin tondur. Ülkemizde soya fasulyesi üretimi için yeterli teşvikler verilmesine karşın, 2007 yılında 36 bin ton olan soya fasulyesi üretim miktarı 2016 yılında sadece 165 bin ton seviyelerine kadar yükselmiştir. Fakat bu üretim miktarı kanatlı hayvancılık sektörünün ihtiyacını karşılayacak seviyelerin çok altındadır. 2016 yılında ülkemizin ithal ettiği soya fasulyesi miktarı ise 2,2 milyon ton seviyesine yükselmiştir (TÜRK YEM-B R 2017).

4.19. Etlik Piliç Yemi Üretimini Sorunları ve Çözüm Önerileri

Etlik piliç yeti tiricili inde yem sektöründe birçok problemin olmasına kar ın en önemli faktörlerin ba lıcalarına de inilmeye çalı ılmı tır. Yem masraflarının etlik piliç sektöründe çok büyük orana sahip olması nedeniyle üzerinde durulması gereken ilk sorun yem maliyetidir. Etlik piliç yeti tiricili inde yem maliyetlerinin azalması sonucunda piliç eti üretimi sırasında olu an masraflar dü ecektir ve bunun sonucunda kanatlı et tüketimi artacaktır. Bununla beraber etlik piliç sektörü dahada önem kazanacaktır. Ülkemiz etlik piliç yemi üretimi bakımından maliyetin pahalı oldu u ülkelerin ba ında bulunmaktadır. Bu durum yem ihracatı yapma ansımızı yok etmekte, hem de etlik piliç maliyetini arttırması sebebiyle tavuk yemi üretimini ve ihracatını önlemektedir. Dünya beyaz et sektöründe lider konumda olan Amerika Birle ik Devletleri'nde 1994-1998 yılları arasında ortalama kanatlı eti yem fiyatı 12 sent civarındayken, ülkemizde bu fiyat 20 sent civarında oldu u görülmü tür (engör 1999). Bu bakımdan etlik piliç yemi üretimindeki amaç, yem maliyetini dünya standartlarına getirmektir. Ülke olarak ekonomik durumumuz incelendi inde dünya standartları seviyesine geli imizin ne kadar zor oldu u net olarak görülmektedir. Fakat çaba, gayret, sektöre akıllıca çözüm önerileriyle berlikte ülkemiz etlik piliç sektörünün mevcut enerjisi, üretimimizde ba arı sa lanabilir (Akbay ve ark. 2000).

Türkiye' de etlik piliç yemi üretimini arttırılmasına yönelik birtakım öneriler a a ıda sıralanmı tır.

- Ülkemizde etlik piliç yemi üretimi, balık unu, soya küspesi, mısır ve yem katkı maddeleri yönünden maalesef ithalata ba ımlı durumdadır. Bilhassa ülkemizde soya üretimi üreticiye te vik edilememi tir. Etlik piliç yemi üretimini vazgeçilmez, olmazsa olmaz yem hammaddesi soya fasulyesinin üretimi mutlaka te vik edilmesi gerekmektedir. Mısır hammaddesi için de bu durum aynıdır. Amerika Birle ik Devleti ile ülkemizin mısır yeti tiricili i kar ıla tırıldı ında mısırın maliyeti 1.5 kat daha yüksektir. Mısır ithalatında fon kaldırılmalı ve üretimin arttırılması için destekler verilmelidir. Bu konuda özel sektöründe önemli sorumluluklar alması gerekmektedir.
- Yem fabrikalarımız özellikle etlik piliç yeti tiricili inde soya ve mısır haricinde ba ka yem maddesini kullanmak istememeleri bu iki hububata ba ımlı kalmaları sektöre

zarar vermektedir. Bu pahalı hammaddelere e de er de erde ba ka ürün kullanmamaları mevcut sorunları sürekli devam ettirecektir. Kısacası rasyonları mısır ve soya'ya tamamen dayalı rasyon olmaktan çıkarmak gerekmektedir. Arpa+enzim, bu day rasyona ilave edilmelidir. Protein kayna ı olan yemlerin rasyona ilave edilmesi de yem sektörünü rahatlamasına yol açacaktır (Akba y ve ark. 2000).

- Kanatlı yem üretiminde problemlerden birisi de senelerdir üreticilere sıkıntı olu turan fakat yıllardır bir sonuca gidilemeyen karma yemde ve hammadde'de uygulanan KDV oranlarıdır. Bununla birlikte faturasız satı yapan bazı yem fabrikaları haksızlı a sebep olmaktadır (Koca 1999).

Kaliteli yem üretimide, etlik piliç yemi üretiminde üzerinde durulacak önemli konulardan birisidir. Gerek kanatlı besleme ve gerekse kanatlı yemi üretimi ile ilgili son geli meler, teknolojiler yakından takip edilmesi ve uygulanması arttır. Dü ük kapasiteli yem fabrikalarının fazla sayıda ve plansız bir ekilde üretime geçmelerine izin verilmesi yem maliyetlerini ve yemdeki kaliteyi olumsuz etkilemektedir. Fabrikaların tam kapasite ile çalı maları ve büyüklü ü birim maliyeti dü ürece i gibi uzun süre aynı kalitede ve standartta yem üretimini de sa layacaktır. Aynı zamanda çift peletleme sistemi, pelet yüzeyine ya ve di er sıvı katkıların püskürtülmesi, ekstrüzyon, expander, valsli de irmen çift aftlı karı tırcılar, bilgisayarlı dozajlama, tam otamasyon gibi teknoloji ve yeniliklerin uygulamada yaygınla tırılması zorunlu hale getirilmelidir. Ayrıca, pelet yem üretiminin yaygınla tırılması ve kullanımının artırılması da kalite yönünden önem ta ımaktadır. Yem üretim fabrikalarının ço unun ya hiç laboratuvara sahip olmaması ya da bazılarında yetersiz laboratuvara sahip olması, kaliteli kanatlı yem üretiminde önemli eksiklerden birisidir. Kalite kontrolü yapılabilmesi için yeterli laboratuvara sahip olmadan asla mümkün olamayaca ından yem üretim fabrikalarının bu konuda gerekli donanımı kurmaları lazımdır. Yem Kanunu ve Yönetmeli i kalitesiz yem üretiminde caydırıcılı ı sa lamak açısından yetersiz kalmaktadır. Bunun sonucu olarak haksız rekabete yol açmaktadır (Akba y ve ark. 2000).

4.19.1. Damızlık Sorunu

Türkiye’de etlik piliç sektörü damızlık materyal temini bakımından ithalata ba ımlı durumdadır. Etlik piliç üreticileri nin neredeyse tamamı, yumurta tavukçulu unun %90’a yakını dö llü yumurta veya civciv olarak yurt dı ından temin edilmektedir. Damızlık ithalatı yapılan ö lkelerde hastalık ıkması veya ithalatın yapılmasına sıkıntı olu turan bir durum söz konusu olması, bir kriz ya anması durumunda sektörde üretim sorunları ya anmasına sebep olmaktadır.

Damızlık materyal üretimi ve ara tırmaları yapmanın etlik piliç sektöründe maliyeti oldukça yüksektir. Aynı zamanda kaliteli eleman ve uzmanların yetersizli i de damızlık üretimi ve geli tirilmesi bakımından engel te kil etmektedir. Bu mevzu kamu ve özel sektörün yatırımlarını aksi yönde etkilemektedir.

Di er yandan, dünyada yapılan tavukçuluk sektörünün girdi konusu bakımından tekelle meye do ru gitti i gözlenmektedir. Dünyada tavukçuluk sektörüne hayvan temin eden i letme irketi sayısı sınırlı sayıda olup; hibrit materyalinin %85’ i sadece üç firma tarafından tedarik edilmektedir. Dünyada söz sahibi bu tavukçuluk firmaları hibrit materyalin üretimi için gerekli saf hatları ve büyük ebeveynleri ellerinde tutmakta, ebeveynleri ise di er ö lkelere pazarlamaktadırlar. Hibrit üretimi için ebeveynler sadece birkaç yıl kullanılabilenekte olup; her defasında ebeveyn tavuklar üretim irketlerinden elde edilmek zorundadır. Kanatlı hayvan alımı gerçekte tirmek için her yıl yurt dı ına ö lkemizden dö viz ıkı ı olmaktadır. Üretimde kullanılan hayvan materyali sadece birkaç üretici firmada oldu u için ileriki yıllarda bu firmalarda meydana gelebilecek problemler sektörde üretimi de olumsuz yönde etkileyecektir (TAGEM 2018).

4.19.2. Hayvan Sa lı ı Sorunu

Etlik piliç yeti tirme konusunda ya anan en vahim olay hayvan sa lı ı sorunudur. Hayvanlarda ya anan hastalıklar; Türkiye etlik piliç sektörü geli iminin, ihracat alanında sıkıntıya sokan piyasalarda rekabeti engelleyen en önemli engeldir. Yaygın zoonoz ve hayvan hastalıkları sebebiyle ö lkemiz ihraç edebilecek ürünlerin kalitesini arttırsa bile hayvan hastalıkları nedeniyle ihracat imkanlarını kaybetmekte ve bunun bir

sonucu olarak sektör sıkıntıya girmektedir (Anonim 2017c).

Ku gribi, ihracatta sektörün ilerleyişini ve gelişimini sınırlayan önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Epidemiyolojisi nedeni ile bu hastalık dünya çapında sınır tanımadan çok etkili olmaktadır. Ku gribi vakalarının meydana çıktığı 2006 ve 2015 yıllarında; tavuk etine ihracat yasağı getirildiğinden; beyaz et ihracatında gözle görülür düşüşler görülmektedir (TAGEM 2018).

4.19.3. İhracatta Pazar Çeşitliliğinin ve İhracat Desteklerinin Yetersizliği

Ülkemizde etlik piliç sektörü ihracat pazarları açısından önemli oranda Ortadoğu ülkelerine bağımlı durumdadır. Olası bir hayvan hastalıkları ve/veya bölgesel politik kriz durumunda bu sıkıntı kanatlı sektörünün 2015 yılında olduğu gibi ciddi miktarda ihracat kayıplarına neden olabilmektedir. Diğer taraftan girilmesi düşünülen yeni pazarların ürün ihtiyaçlarının karşılanması içinde desteklemeler bakımından yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Buna örnek verecek olursak Suudi Arabistan pazarında daha çok düşük gramajlı hayvanlar (grillik) talep edilmesi ve sektörde yetiştirilen et tavuklarının ortalama ağırlığının 1,7 kg seviyelerinde olması bir sorun olarak belirtilmekle beraber bu durum entegre üretim firmalarca sektöre bir zarar olarak görülmektedir.

Etlik piliç sektörü son dönemde ciddi yatırım yapan, uygulanan uluslararası ambargonun kaldırılması sebebiyle dışarı açılan ve sektör için ciddi bir rekabet potansiyeli bulunan yabancı üreticiler ile mevcut önemli pazarlarımızda rekabet edilebilmesi için ihracat desteklerinin dünya piyasalarıyla rekabeti mümkün kılacak düzeye getirilmesi gerekmektedir (TAGEM 2018).

4.19.4. Tüketim Düşüklüğü ve Bilgi Kirliliği

Türkiye’de piliç etinin kişi başına düşen tüketim miktarında son yıllarda önemli artışlar meydana gelmekle beraber, ABD, Brezilya, Arjantin, Avustralya, Meksika, Kanada ve bazı AB ülkelerinden tüketim seviyesi daha düşük olduğu tesbit edilmiştir.

Tavuk ürünleri hakkında asılsız söylentilerin son yıllarda basında haber olması tüketicilerde kaygılara sebep olmakta, yurt içinde tavuk eti ve yumurta tüketiminin

dümesine neden olmakta ve tavukçuluk sektörüne ciddi anlamda zarar vermekte, toplumda bilgi kirliliğine sebep olmaktadır.

Beyaz et tüketicilerinde görülen endişelerden en önemlisi, GDO'lu yem kullanımı, antibiyotik ve hormon kullanılmasıdır. Etlik piliçlere Türkiye'de kullanımı yasak olan hormonun yemle verilmesi mümkün değildir. Aynı zamanda getirecekleri maliyetler dikkate alındığında bu hormonların hayvanlar üzerinde kullanımı ekonomik değildir (TAGEM 2018).

4.19.5. Çevre Sorunları

Etlik piliç sektörü hızla büyürken gübre konusu önemli bir problem olarak öne çıkmaktadır. Ülkemizdeki etlik piliç ve yumurtacı tavuk sayıları göz önüne alındığında her yıl ortalama 5,5 milyon ton civarında kanatlı hayvan gübresi ortaya çıkmaktadır. Toprakın ihtiyacı olan besin madde ihtiyaçlarının tedarik edilmesi açısından kanatlı gübresi çok yararlıdır. Fakat uygun koşullarda kullanılmadığında insan sağlığına zarar vermeye birlikte çevre kirliliğine de neden olur (TAGEM 2018).

5. TARTI MA ve SONUÇ

Türkiye, etlik piliç sektörünün önemli bir üreticisi, tüketicisi ve ihracatçısı konumundadır. Kırmızı et üretimini destekleyen ve tamamlayıcısı konumunda olan sektör, yarattığı istihdam, modern entegre tesis yatırımları, uzman üretim, ilme ve pazarlama mekanizması, dış ticarete edindiği yüksek pay, sağlıklı ürün arzı ile Türkiye için vazgeçilmez bir sektördür.

Önceki yıllarda 600 milyon Dolar'ın üzerinde ihracat geliri elde ettiğimiz etlik piliç sektörü, komşu ülkelerle ilişkilerde yaşanan olumlu gelişmeler, sağlıklı ve kalite standartlarının geliştirilmesi, mevcut ve potansiyel pazarların talepleri göz önünde bulundurularak üretim yapılması ve maliyetlerde düşüşü neticesinde fiyat avantajı yakalanması ile birlikte bu rakamın çok üstüne çıkılabilecektir. Özellikle AB pazarının önemini sürdüğü teknik engellerin kaldırılması ile bu pazara girilebilmesi sonucunda dünya ölçüsünde birçok ülkenin ithalatında Türkiye'nin payının artacağı düşünülmektedir.

Türkiye'de 2015 yılında sektörün yaşadığı sıkıntılar, 2016 yılında da devam etmiştir. 2017 yılı 11 aylık veriler sektörün hem üretimde hem ihracatta yükselişe geçtiğini göstermektedir. 2017 yılı verilerine dayanarak; 2015 yılının rekorunu geride bırakarak 1,95 milyon ton ile en yüksek üretim miktarını gerçekleştirmiştir.

Etlik piliç sektörünün en önemli ve pahalı girdisi yemdir. Karma yem sektörü, toplam hammadde ihtiyacının %40'tan fazlasını diğer ülkelerden ithal etmektedir. Dolayısıyla, yem hammadde tedarikinde sektörün karşılaştığı sorunlar, üretim maliyetlerinin yükselmesine neden olmaktadır. Bu durum diğer önde gelen ihracatçılara kıyasla, Türkiye'nin rekabet edebilirliğini azaltmaktadır.

2017 yılında Türk Lirası (TL)'nin, ABD Doları karşısında her zamankinden daha düşük bir seviyeye gerilemesi, yem ürünlerinin ithalatını zorlaştırmıştır.

İthal yem girdileri nispeten pahalı ve yabancı para cinsinden ödenmekteyken; piliç etinin büyük bir bölümü yurt içinde TL cinsinden satılmaktadır. Bu durumun sonucu olarak; 2016 yılında 7,86 TL/kg olan piliç eti tüketici fiyatı, %13,6 artarak 2017 yılında 9 TL/kg'a ulaşmıştır.

Etlik piliçlerin beslenmesi için kanatlı yan ürünlerinin kullanılması AB uyum sürecinin bir parçası olarak; Ocak 2017' den itibaren yasaklanmıştır. Sektör, bu durumun yüksek üretim maliyetleri nedeniyle etlik piliç fiyatlarının artıracakları endişesiyle; GTHB' nin bu yasağı tekrar gözden geçirmesini talep etmektedir.

Türkiye' nin etlik piliç üretimi ve ihracatında istikrarlı bir büyüme için ihracatta yeni pazarlara açılım sağlamak ve henüz girilemeyen pazarlar için devlet ve özel sektör tarafından girişimler sürdürülmektedir. Yakın ve çevre ülkeler içerisinde Türkiye, Rusya ve İran' ın ardından en büyük üretici olup, anılan ülkeler arasındaki en büyük ihracatçı konumundadır. Bu konumuyla sektörün güçlü alt yapısı, üretimde sahip olduğu yüksek standartlar dikkate alınarak etlik piliç sektörünün giderek daha da güçleneceği değerlendirilmektedir.

Ülkelerin üretim ve dış ticaret stratejileri ile politikalarının belirlenmesi açısından geleceğe yönelik tahminleri büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda etlik piliç tüketimi ve ihracatı hızla büyüyen Türkiye, günümüz itibariyle söz konusu talebi karşılayacak üretim kapasitesine ve teknolojiye sahip olan bir ülkedir.

AB standartlarında etlik piliç üretimi yapan Türkiye' nin, potansiyel ihracat pazarlarının önemli bir kısmına yakın olması, sektöre büyük bir avantaj sağlamaktadır. Ayrıca yıldan yıla artan nüfus, piliç etinin kırmızı ete göre daha ucuz ve daha az yağlı olması, kırmızı et fiyatlarındaki istikrarsızlıkların piliç eti tüketimini arttıracakını göstermektedir. Bu unsurlar dikkate alındığında, sektörle ilgili karar alıcılara yön göstermesi ve üretim planlaması yapabilmesi açısından, geleceğe yönelik tahminler yapılması oldukça önemlidir. Bilimsel temele dayanan yöntemlerle tavuk eti sektöründeki gelişmelerin tahmin edilmesi, ilgili kişi ve kurumların karar almalarını kolaylaştıran bir araçtır.

KAYNAKLAR

- Akbay, R., Yalçın, S., Ceylan, N., Olhan E. 1999.** Türkiye Tavukçulu unda Geli meler ve Hedefler.1999.
- Akbay, R., Yalçın, S., Ceylan, N., Olhan, E. 2000.** Türkiye Tavukçulu unda Geli meler ve Hedefler. 2000.
- Aksoy, A. 1988.** Sa lık ve Beslenme li kileri. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fak. (Lisansüstü Ders Notları) Erzurum.
- Anonymous, A. 2014.** <http://www.nationalchickencouncil.org/chicken-the-preferred-protein-for-your-health-and-budget/the-nutritional-value-of-chicken/>(Eri im tarihi 22.07.2014).
- Anonim, 2007a.** <https://www.frntr.com/biyoloji/803443-proteinler-hakkinda-bilgi.html> [2007.](http://www.frntr.com/biyoloji/803443-proteinler-hakkinda-bilgi.html)
- Anonim, 2007b.** Dokuzuncu Be Yıllık Kalkınma Planı Hayvancılık Özel htisas Komisyonu Raporu. T.C. Ba bakanlık Devlet Planlama Te kilatı Yayın No: DPT: 2717- Ö K: 670.
- Anonim, 2009.** Tavukçuluk, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlı ı, http://www.tarim.gov.tr/uretim/Hayvansal_Uretim,Tavukculuk.html (Eri im Tarihi: 5 Mayıs 2011).
- Anonim, 2010.** T.C. Ekonomi Bakanlı ı Kanatlı Et Sektörü Raporu
- Anonim, 2011.** Perakende Fiyatta da Vergi ndirimi Gerekli. Keskinolu. [www://keskinolu.com.tr/xmlloader.asp?PgID=PrsR&SecID=2&PressID=2809](http://www.keskinolu.com.tr/xmlloader.asp?PgID=PrsR&SecID=2&PressID=2809) (Eri im Tarihi: 25 Ocak 2012).
- Anonim, 2013.** T.C. Ekonomi Bakanlı ı Kanatlı Et Sektör Raporu.
- Anonim, 2015.** <https://docplayer.biz.tr/20675304-Turkiye-ve-dunyada-kanatli-sektorunun-genel-durumu.htm>.
- Anonim, 2016.** Beyaz Et Sektörü Dı Pazar Çalı ması, GTHB Avrupa Birli i ve Dı li kiler Genel Müdürlü ü, Temmuz 2016, Ankara.
- Anonim, 2017.** Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Hayvancılık Özel htisas Komisyon Raporu.
- Bayaner, A. 1999.** Çorum linde Yumurta Tavukçulu unun Ekonomik Analizi. Tarımsal Ekonomi Ara tırma Enstitüsü, Haziran, Syf. 2, Ankara.
- BESD-B R, 2014.** Tavuk Eti Sektör Raporu Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçıları Birli i Derne i.
- BESD-B R, 2015.** Tavuk Eti Sektör Raporu Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçıları Birli i (BESD-B R), www.besd-bir.org.
- BESD-B R, 2016.** Tavuk Eti Sektör Raporu Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçıları Birli i (BESD-B R), www.besd-bir.org.
- BESD-B R, 2017.** Dr. Sait KOCA Kanatlı Etleri T.C. Ba bakanlık Dı Ticaret Müste arlı ı Hı racatı Geli tirme Etüd Merkezi, Ankara.
- BESD-B R, 2018a.** Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçıları Birli i Derne i. [www. Besd-bir.org](http://www.besd-bir.org).
- BESD-B R, 2018b.** Ba kandan. <http://www.besd-bir.org/baskan-dan>.
- BESD-B R, 2018e.** Türkiye kanatlı eti ihracatı (ton) [http:// www.besd-bir.org/assets/documents/tyrkiye_kanatli_eti_hracati1.pdf](http://www.besd-bir.org/assets/documents/tyrkiye_kanatli_eti_hracati1.pdf).
- BESD-B R, 2018c.** Türkiye Ki i Ba ına Kanatlı Eti Tüketimi (kg). http://www.besdbir.org/assets/documents/tyrkiye_kiAi_baA_kanatli_eti_tuketimil_1.pdf.

- BESD-B R, 2018d.** Seçilmiş Ülkelerin 2015 Yılı Kişisel Beslenme Et Tüketimleri (kg). http://www.besd-bir.org/assets/documents/secilmiA_ylkeler_tyketim1.pdf.
- Brockotter, F. 2016.** Price Of Soybeans Spikes 25%. World Poultry; Jun 2016.
- Canoler, Y. 2011.** Kişisel görüşme. BESD-B R, Ankara.
- Cengiz, Ö. 2005.** Broiler Rasyonlarına İlav Edilen Değerlik Düzeylerdeki Argininin Performans, İmmün Sistem ve Bazı Kan Parametreleri Üzerine Etkileri, *Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çınar, H. 2007.** Kanatlı Eti ve Yumurta. TEAE Bakış, Sayı 9, Nüsha 14 Ankara.
- Civaner, E. Ç. 2007.** Kanatlı Etleri. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara.
- Çiçekgil, Z. 2014.** Kümes Hayvancılığı Ürün Raporu. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü TEPGE, Ankara.
- Çiçekgil, Z. ve Yazıcı, E. 2016.** Türkiye’de Tavuk Yumurtası Mevcut Durumu ve Üretim Öngörüsü. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 26-34.
- Çiçekgil, Z. ve Uzun, B. 2016.** Türkiye’de Tavuk Eti ve İhracat Projeksiyonu, Ankara.
- Çiçekgil, Z. 2017.** Kümes Hayvancılığı Ürün Raporu. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü TEPGE, Ankara.
- Çobanoğlu, F., Konak, K., Bozkurt, M. 2002.** Aydın İlinde Etlik Piliç Yetiştiricilerinin Ekonomik Analizi ve Pazarlama Durumu. Akdeniz Üniversitesi *Ziraat Fakültesi Dergisi*, 15 (1): 27-36.
- Corzo, A., Dozier, W. A., Kidd, M. T. 2008.** Valine Nutrient Recommendations For Ross Ross 308 Broilers. *Poult. Sci.*, 87: 335-338.
- Demby, J. H. and Cunningham, F. E. 1986.** Factors Affecting Composition of Chicken Meat. A Literature Review. *World’s Poultry Science Journal*, 36: 25-67.
- DPT, 2001.** Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gıda Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, T.C. Bakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No: DPT: 2574-Ö K: 587, Ankara.
- Erdemir, A. ve Pirim, L. 2013.** Kanatlı Hayvancılık Sektör Raporu. Fırat Kalkınma Ajansı, 45sf.
- FAO, 2011.** Food And Agriculture Organization Of The United Nations (FAO), www.fao.org.
- FAO, 2017.** Food And Agriculture Organization Of The United Nations (FAO), www.fao.org.
- FAO, 2018.** Food And Agriculture Organization Of The United Nations (FAO), www.fao.org.
- Gündüz, O., Esengül, K. ve Göktolga, Z. 2006.** Ailelerin Et Tüketimleri Üzerine Bir Araştırma: Tokat İli Örneği. VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, Sy: 1.152-1.160, Antalya.
- GTHB, 2017a.** Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım Reform Genel Müdürlüğü, Ankara.
- GTHB, 2017b.** Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Strateji Geliştirme Bakanlığı, Ankara.
- HAYGEM, 2015.** T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Hayvancılık Genel Müdürlüğü. <https://www.tarimorman.gov.tr>.
- Hekimoğlu, B. ve Altınömer, M. 2009.** Kanatlı Hayvan Eti Sektör Raporu Sorunları ve Çözüm Önerileri. <http://www.yms.org.tr/getdoc/13cec955-82ef-49f4-bae4d61efbaca8b0/> Kanatlı Sektörü Raporu 2009. Aspx (Erişim Tarihi: 26 Mart 2011).
- Karademir, G. ve Karademir, B. 2003.** Yem Katkı Maddesi Olarak Kullanılan Biyoteknolojik Ürünler. *Lalahan Hayvan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 43(1): 61-74.
- Kelley, C.R. 1994.** All Sides Should Know Pitfalls of Agricultural Contracting,

Feedstuffs, 1994. 66; 23. (p>0.05). 19-21. Minnesota. USA.

Kenano lu, Z., Saner, G., Kaya, F. 1999. Türkiye’de ve Ege Bölgesinde Hayvancılık Sektörüne Yönelik Te vik Belgeli Yatırımlar Kapsamında Tavukçulu unun Yeri ve Önemi Üzerine Bir nceleme. Uluslararası Hayvancılık 1999 Kongresi, 21-24 Eylül, zmir.

Keskin, B. ve Demirba , N. 2012. Türkiye’de Kanatlı Eti Sektöründe Ortaya Çıkan Geli meler: Sorunlar ve Öneriler. U.Ü. *Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2014 Cilt: 26 Sayı 1, syf: 117- 130, Bursa.

Koca, Y. 1999. Hayvancılık Kongresi ve Yem Sekörü. *Yem Magazin Dergisi*. Sayı : 21.

Koca, S. 2017. Veteriner Tavukçuluk Derne i Mektup Ankara ISSN: 13097296, 15:1,4-10.

Lucy, M.P. 1990. Management of Large Broiler Farms, The University of Georgia College of Agricultural and Environmental Sciences, Cooperative Extension Service, Leaflet 419/June.

Oktay, E., Tunao lu, R. 2005. Türk Tarım Politikasının Avrupa Birli i Ortak Tarım Politikasına Uyumu. Syf. 135.

Olhan, E. 1999. Türkiye’de Tavukçuluk ve Sözle meli Üretim Uluslararası Hayvancılık Kongresi, zmir.

Özkan, K. 1986. Hayvansal Besinler ve Sa lık, Tarım ve Mühendislik, Sayı: 18-20.

Preechajarn, S. 2015. Thailand Poultry and Products Annual 2015.United States Department of Agriculture, Foreign Agriculture Service.

Sengor, E. 2002. Broilers Lead the Way in Turkey. Poultry International, Production, Processing and Marketing Worlwide, October 2002, Volume 41.Number 11,p. 34.

Schönfeldt H., Pretorius B., Hall N. 2013. The mpact of Animal Source Food Prduts On Human Nutrition and Health, *Safr J Anim Sci.*; 43:394-412.

Shrimpton, D.H. 1987. The Nutritive Value Of Eggs and Their Dietary Significance. Egg Ouality- Current Problrms and Recent Advances.Edited by R.G. Wells and C.G. Belyavin. Watt Poultry Statistical Yearbook, 1999. Poultry International.Vol.38, No.9.

abiro lu, . S. 2014. Hatay li Merkez İçede Piliç Eti Tüketim Durumu ve Tüketici Özelliklerinin Belirlenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Hatay.

enel, H. S. 1986. Hayvan Besleme. stanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları, stanbul, V+380 Sayfa.

enköylü, N., Karaku , Ü. 2016. Dünyada ve Türkiye’de Karma Yem ve Kanatlı Sektörlerine Genel Bakı . Eri im Tarihi: 12.07.2016, Eri im Adresi: <http://www.sagliklitavuk.org/assets/userfiles/files/uzmanlardan/Dunyada ve Turkiyede Karma Yem ve Kanatli Sektorlerine Genel Bakis.pdf>.

engör, E. 1999. Uluslararası Yumurta Maliyetleri ve Karlılık. BESD-B R Aylık Bülteni. Mayıs 1999.

TAGEM, 2018. Kanatlı Hayvancılık Sektör Politika Belgesi 2018-2022 pdf <https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Belgeler/yayin/Kanatli%20Hayvanc%20Sekt%20Politika%20Belgesi%202018-2022.pdf>.

TEPGE, 2018.Tarımsal Ekonomi ve Politika Geli tirme Enstitüsü, Kümes Hayvancılı ı Durum ve Tahmin. Ankara. www.kayseritb.org/images/piyasa_analizleri/kumes.pdf.

Tunaho lu, O. 2015. Türk Tarım Politikası Avrupa Birli i Ortak Tarım Politikasına Uyumu; Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi zmir. Sayfa 149- 135.

TÜ K, 2016. Türkiye statistik Kurumu (TÜ K), www.tuik.gov.tr.

TÜ K, 2017. Türkiye statistik Kurumu (TÜ K), www.tuik.gov.tr.

- TÜ K, 2018.** Türkiye statistik Kurumu (TÜ K), www.tuik.gov.tr.
- TÜ K, 2018a.** Türkiye statistik Kurumu (TÜ K), www.tuik.gov.tr.
- TÜKEB R, 2017.** Türkiye Kanatlı Hayvan Eti Üreticileri Merkez Birli i, www.tukebir.org.
- Türko lu, M. 1998.** Tavukçuluk Ürünleri Üretimi. 2000' li Yıllara Do ru Tarımsal Sanayilerin Geli imi ve Ziraat Mühendislerinin Bu Sektördeki Yeri Sempozyumu. Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birli i ve Vakfı, 29 Nisan- Mayıs 1997,37-42. Ankara.
- Türko lu, M. 1995.** Türkiye Tavukçulu unun Durumu, Uluslararası Tavukçuluk Kongresi, 14-21, stanbul.
- Türko lu, M. ve Sarıca, M. 2015.** Tavukçuluk Bilimi Yeti tirme, Besleme, Hastalıklar Kitabı Sayfa 566.
- TÜRK YEM-B R, 2017.** Türkiye Yem Sanayicileri Birli i, <http://www.yem.org.tr>. (Eri im Tarihi: Temmuz 2017).
- TÜRK YEM-B R, 2018.** Türkiye Yem Sanayicileri Birli i, <http://www.yem.org.tr>.
- Uluocak, A. N., Nacar, H., Cebeci, Z. ve Baylan, M. 1996.** Bıldırcın Yumurtalarında Ya la Birlikte Kalite Özelliklerindeki De i im.Ulusal Hayvancılık '96 Kongresi Eylül-1996- zmir.
- USDA, 2016a.** Livestock and Poultry: World Markets and Trade. United States Department of Agriculture Service.
- USDA, 2016b.** Livestock and Poultry: World Markets and Trade. United States Department of Agriculture Service.
- USDA FAS, 2016.** Livestock and Poultry: World Markets and Trade. United States Department of Agriculture, Foreign Agriculture Service.
- USDA, 2017a.** Livestock and Poultry: World Markets and Trade Report, April 2017.
- USDA, 2017b.** China –Peoples Republic of Poultry and Products Annual, Avian Influenza Continues to Affect Trade, Tarih: 04/10/2017, Ürün Rapor No: CH17040.
- USDA, 2017c.** Poultry and Products Annual Turkey, A ustos 2017, Ürün Rapor Numarası: TR7037.
- USDA, 2018.** Livestock and Poultry: World Markets and Trade. United States Department of Agriculture.
- Vural, H. 2014.** Tarım ve Gıda Ürünleri Pazarlaması Pazarlama lkeleri, Örnek Uygulamalar. Uluda Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Notları. No:111 Sayfa .132, Bursa.
- Vural, H., Fidan, H. 2007.** Türkiye'de Hayvansal Üretim ve Hayvancılık letmelerinin Özellikleri, *Tarım Ekonomisi Dergisi* 13(2):49-59.
- Vural, H. 2017.** Tarımsal Finansman. Uluda Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Ders Notları: 113, Bursa.
- Yıldız, T. 2012.** Tavukçuluk Sektör Analizi. T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, Çankırı.
- Yıldız, A. 2018.** Etlik Piliç Yeti tiricili inin Geli tirilmesi Açısından Tavuk Eti Tüketim Alı kanlıklarının ncelenmesi: U ak li Örne i *Yüksek Lisans Tezi*, U ak Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, U ak.

ÖZGEÇM

Adı Soyadı : Fatma C HANG R
Do um Yeri : Anamur
Yabancı Dili : İngilizce
E itim Durumu (Kurum ve yıl)
Lise : Bursa Yıldırım Beyazıt Lisesi- 1997
Lisans : Uluda Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Zootečni Bölümü-2004
Yüksek Lisans : Bursa Uluda Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Tarım Ekonomisi Tarımsal İletmecilik
Bölümü
Çalı tı ı Kurum/Kurumlar :
İletim (e-posta) : fatmacihangir@hotmail.com.tr
Yayımları :